పురాణ వాఙ్మయం

రచన

డా॥ విష్ణుభట్ల గోపాలకృష్ణమూర్తి
ఎమ్.ఎ.భారతీయసంస్కృతి,
ఎమ్.ఎ., పిహెచ్.డి. సంస్కృతం.
వైదిక వాఙ్మయ పరిశోధకుడు

ప్రచురణ
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.
2018

PURANAVACMAYAMU

by

Dr. Vishnubhatla Gopala Krishna Murthy

T.T.D. Religious Publications Series No. 1213

© All Rights Reserved

First Edition : 2018

Copies : 500

Published by

Sri ANIL KUMAR SINGHAL I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
Tirupati - 517 507

D.T.P:
Publications Division,
T.T.D, Tirupati.

Printed at :
Tirumala Tirupati Devasthanams Press,
Tirupati - 517 507

ముందుమాట

భారతీయ సంస్కృతిలో పురాణాలకు అత్యున్నత స్థానముంది. ఇవి భారతీయ జనజీవనాన్ని తీర్చిదిద్దుతున్నాయి. సమాజానికి ధార్మికోత్తేజాన్ని కలిగిస్తున్నాయి. దైవప్రీతి, పాపభీతి, సంఘనీతులను ప్రబోధిస్తూ ప్రజలకు మార్గదర్శనం చేస్తున్నాయి. ఈ సంస్కృతి, సమాజంపై వీటి ప్రభావం అత్యధికం.

పురాణాలలో లోకాంతర విషయాలేగాక భూగోళ–ఖగోళ విశేషాలు, నదీ–నద పర్వతాల వర్ణనలు మొదలైన ఇహలోకానికి సంబంధించిన విషయాలెన్నో ఉన్నాయి. ఇవి సంస్కృతి–చరిత్ర – శాస్త్ర పరిశోధకులకు, విద్యార్థులకు ఎంతగానో తోడ్పడతాయి. పురాణాలు ఇతిహాసిక దస్తావేజుల వంటివి. ఇవి వ్యష్టి–సమిష్టిలో ధార్మిక విలువలు పెంపొందించడానికి దోహదం చేస్తాయి. నేటి సమాజంలో మానవసంబంధాలు బలహీన పడుతున్నాయి. నైతిక విలువలు పతనమౌతున్నాయి. కావున సమాజంలో నైతిక విలువల పునరుద్ధరణకు, అశాంతిని పొగొట్టి ప్రశాంతిని నెలకొల్పడానికి పురాణాలు చాల అవసరం.

ఆర్ష వాఙ్మయాన్ని ప్రజలకు అందుబాటులోకి తెచ్చేందుకు తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం సంకల్పించింది. అందులో భాగంగా ఇప్పుడీ గ్రంథం మీ ముందుకొస్తున్నది. డా॥ విష్ణుభట్ల గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు పురాణాలపై విశేష పరిశోధన చేశారు. ఈ పుస్తకంలో ఆయన పురాణాల ఆవిర్భావ – వికాసాలు, స్వరూప–స్వభావాలు, లక్షణాలు, విభాగాలు, నేటి సమాజానికి వాటి ప్రయోజనాలను సామాన్య పాఠకులకు అర్థమయ్యేటట్లు సరళమైన భాషలో, సంగ్రహంగా వివరించారు. ఇది పాఠకులకు పురాణ వాఙ్మయంపై

ఆసక్తిని కలిగించి, మరెన్నో విజ్ఞానదాయకమైన విషయాలను తెలుసుకోవడానికి దోహదం చేస్తుందని విశ్వసిస్తూ.....

సదా శ్రీవారి సేవలో....

కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు
తిరుపతి.

మనవి

భగవాన్ వేదవ్యాసమహర్షి మనకందించిన అపూర్వ జ్ఞానసంపద పురాణవాఙ్మయం. ఆయన పురాణసంహితను విభజించి పద్దెనిమిది మహాపురాణాలు, పద్దెనిమిది ఉపపురాణాలు రచించాడు. వీటిలో గత కల్పాలలో జరిగిన సృష్టి, ప్రళయాలు, అవాంతర ప్రళయాలు, మహా ప్రళయాలు, మనువులు-వారి వంశచరిత్ర, మన్వంతరాలు-వాటి క్రమం వర్ణించబడినాయి. ఇవి విజ్ఞానసర్వస్వాలు. వీటిలో ఆధ్యాత్మిక, శాస్త్రీయ, యోగసాధనా రహస్యాలను తెలిపే విజ్ఞానం సాంకేతిక పరిభాషలో ఉంది. బ్రహ్మాండ స్వరూపం, చతుర్దశ భువనాలు- ఏడు ఊర్ధ్వలోకాలు, ఏడు అధోలోకాలు, గ్రహ- గోళాల విశేషాలు వీటిలో చెప్పబడినాయి. వ్యాసమహర్షి విజ్ఞానం అపారం, అనంతం, అగాధం, అనిర్వచనీయం.

విజ్ఞానరాశిగా మూర్తీభవించిన వేదవిజ్ఞానమే శ్రీ వేదవ్యాసమహర్షి. వేదముల సాక్షాత్కారమే ఆయన ప్రవృత్తి. ఇతిహాస, పురాణ, బ్రహ్మసూత్రరచనే ఆయన వృత్తి. తపస్సే ఆయన జీవితం. ఈ ప్రపంచంలో ఏది అన్వేషించినా పరిశోధించినా, పరిశీలించినా చివరకు దానిమూలంలో వ్యాసమహర్షి సాక్షాత్కరిస్తాడు. ప్రపంచానికి గురుస్థానం వహించిన సర్వజ్ఞ పీఠాధిపతి వ్యాసమహర్షి. అందుకే ఆయన జన్మదినమైన ఆషాఢ పౌర్ణమిని గురుపౌర్ణమిగా జరుపుకుంటున్నాం.

ప్రపంచంలో ప్రప్రథమ గ్రంథ సంపాదకుడు వేదవ్యాసుడు. ఆయన వేదాలను నాలుగుగా విభజించాడు. ఇంకా బ్రహ్మసూత్రాలను, పద్దెనిమిది మహాపురాణాలను, పద్దెనిమిది ఉపపురాణాలను, పంచమ వేదమైన మహాభారతాన్ని రచించాడు. సూతమహర్షి రోమహర్షణుడు, ఉగ్రశ్రవసుడు వీటిని వ్యాప్తి చేశారు. నైమిశారణ్యంలో శౌనకాది మహర్షులు ఎనభైఎనిమిది వేలమంది వీటిని విన్నారు.

విజ్ఞాన సర్వస్వాలైన ఈ పురాణ వాఙ్మయాన్ని సామాన్య పాఠకులకు పరిచయం చేసే ప్రయత్నమిది. దీనిలో పురాణాల పుట్టుక, వ్యాప్తి, లక్షణాలు, విభాగాలు, మహాపురాణాలు, ఉపపురాణాలు, పురాణ ప్రశస్తి, నేటి సమజానికి వాటి ప్రయోజనం, అవసరం మొదలగు విషయాలు సంగ్రహంగా చెప్పబడినాయి. అష్టాదశ మహాపురాణాలను సంగ్రహంగా పరిచయం చేస్తూ స్కాంద పురాణాన్ని గురించి కొంచెం విపులంగా వివరించాను. స్కాందపురాణం పురాణాలన్నింటిలో పెద్దది. అదీగాక మహాపురాణం, ఉపపురాణం రూపంలో రెండు స్కాందపురాణాలున్నాయి. భారతదేశంలోని తీర్థక్షేత్ర-దాన-వ్రత మాహాత్మ్యాదులను వివరించే స్కాందపురాణం సాంఘిక, సాంస్కృతిక, చారిత్రక, భౌగోళిక, ధార్మిక, తాత్త్వికవిషయాలను తెలియజేసే విజ్ఞాన గని. మహాభారతం వలె విస్తృతమైన స్కాందపురాణం విజ్ఞానసర్వస్వం. పురాణ వాఙ్మయంపై పాఠకులకు ఆసక్తిని కలిగించడమే ఈ గ్రంథం ఉద్దేశ్యం.

కావున పాఠకులు ఈ గ్రంథ పఠనం ద్వారా పురాణ విజ్ఞానం గురించి తెలుసుకొని, వ్యాసమహర్షి మనకు వారసత్వంగా అందించిన ఆ మహత్తర జ్ఞాన సంపద విలువను గుర్తించి, వాటిలో బోధించిన ధర్మాలను తెలుసుకొని, ఆచరించి ధన్యులు కావాలని ఆశిస్తూ, ఈ గ్రంథాన్ని మీ ముందుకు తెస్తున్న తి.తి.దే. అధికారులకు ధన్యవాదాలు తెలియజేస్తూ, పురాణపురుషుడైన శ్రీనివాసుడికి శతకోటి ప్రణామాలర్పిస్తూ,

సదా శ్రీనివాసుని సేవలో...

విష్ణుభట్ల గోపాలకృష్ణమూర్తి

విషయ సూచిక

విషయం	పుట
1. అవతారిక	1
2. స్వరూపం	2
3. ఆవశ్యకత	4
4. విజ్ఞాన విస్తృతి	5
5. సందేశం	6
6. ప్రయోజనం	7
7. సాంఘిక జీవనం	8
8. ఆవిర్భావ వికాసాలు	9
9. పురాణ శబ్ద నిర్వచనం	13
10. పురాణ లక్షణం	15
11. మహాపురాణ లక్షణం	17
12. పురాణ సంఖ్య	18
13. మహాపురాణాలు	20
14. ఉపపురాణాలు	21
15. పురాణ విభాగం	23
16. విష్ణువు శరీరావయవ కల్పన	27
17. పురాణ రచనాకాలం	28
18. పురాణ కర్త	30
19. పురాణ ప్రవక్తలు	32
20. పురాణ ప్రాశస్త్యం.	32

21. పురాణ ప్రవక్త పూజ్యుడు 34
22. అష్టాదశ మహాపురాణాలు 36
23. స్కాంద మహాపురాణం 42
24. స్కాంద–ఉపపురాణం 50
25. ఉపసంహారం 57

అష్టాదశ పురాణాత్మక విష్ణువు

సీ. పాద్మము హృదయంబు బ్రాహ్మము మూర్ధంబు,మజ్జ గారుడము వామనము త్వచము
భాగవతము దొడల్ బ్రహ్మాండ మస్థులు, మాత్స్యము మెదడు కౌర్మంబు వెన్ను
లైంగ వారాహముల్ దక్షిణ వామ గుల్ఫంబులు నారదీయంబు నాభి
లోమముల్ స్కాందము వామ దక్షిణ భుజ, ద్వంద్వంబు శైవంబు వైష్ణవంబు

గీ. వామపాద మాగ్నేయంబు వామజాను,తలము బ్రహ్మవైవర్తంబు దక్షిణోరు
పర్వము భవిష్య మపసవ్యభావ మొంది,నట్టిపదము మార్కండేయ మచ్యుతునకు.

ఆంధ్ర.పద్మ.పు.ఆది.828.

పురాణవాఙ్మయం

1. అవతారిక

సంస్కృత సారస్వతంలో వేదశాస్త్రాదుల తరువాత విరివిగా వ్యాపించింది పురాణవాఙ్మయం. వేదంలోని సంక్షిప్తవచనాలకు వ్యాఖ్యానాలే పురాణాలు. ఇవి అసంఖ్యాకాలు. కాని ప్రస్తుతం పద్ధెనిమిది పురాణాలు, పద్ధెనిమిది ఉపపురాణాలు ప్రసిద్ధంగా ఉన్నాయి. వీటన్నిటిని వేదవ్యాసులే సంగ్రహించారు.

గతం అనే పునాది మీద వర్తమానమనే సుందరభవనాన్ని, అనుభవం అనే రాచబాటతో భవిష్యత్తుకు అందించే దివ్యచరిత్ర పురాణం. అందువల్లనే ఇది పాతదైనా ఎప్పటికప్పుడు కొత్తదిగా నిత్యనూతన కాంతులతో విలసిల్లుతుంది.

'పురా నవం భవతి పురాణం' అని యాస్కనిరుక్తం చెబుతున్నది. 'ప్రాగ్వృత్తకథనం పురాణం' అని శుక్రనీతి వివరిస్తున్నది. ప్రాచీన వృత్తాంతాన్ని చెప్పేదే పురాణం. ఇది పాతదై కూడ కొత్తగా ఉండటం వలన దీనిని పురాణమన్నారు. 'పూర్వాపి నవం పురాణమ్.'

పురాణం అధికాల్పభేదాలచే రెండురకాలు. వాటి లక్షణాలు కూడా రెండు విధాలు. 'పురాణాలలో సర్గ, విసర్గ, స్థానం, పోషణ, ఉక్తి, మన్వంతర ప్రజాపతుల చరిత్ర, పరమేశ్వరుని అవతారాలు, ఆత్మయోగం, దర్శనశాస్త్రం, ముక్తి – ఈ దశలక్షణాలుంటాయి. అయితే ఇవన్నీ విడివిడిగా ఒక్కొక్క అధ్యాయంలోగాని, స్కంధంలోగాని చెప్పబడవు. కథాగమనాన్ననుసరించి కలగూరగంపలా ఈ దశ లక్షణాలు పురాణం అంతటా విస్తరించి ఉంటాయి. ఈ దశలక్షణాలను కుదించి పురాణాలను పంచ లక్షణాత్మకమైనవిగా వర్ణిస్తుంటారు.

సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వంతరాణి చ ।
వంశానుచరితం చేతి లక్షణానాం తు పంచకమ్ ॥

2. స్వరూపం

పురాణేతిహాసాల్లో సుదీర్ఘ కథాకథనం, ఉజ్జ్వల జీవితచిత్రణ, ఉన్నతపాత్రలు,చారిత్రక సత్యనిష్ఠ, జీవనలక్ష్యం, రసాత్మకం–ఉపదేశాత్మకమైన ఇతివృత్తనిర్వహణ, కర్మఫలసంబంధనిరూపణ, ప్రసన్న గంభీరశైలి మనకు దర్శనమిస్తాయి.

పురాణేతిహాసాలు భారతీయ సంస్కృతికి ప్రతీకలు. ఇవి మాతా పుత్రికల వంటివి. ఇవి ఆనందంతో పాటు ఉపదేశాన్నందిస్తాయి. ఇంకను సత్యాన్వేషణ, ప్రపంచసృష్టి, జీవసృష్టి–స్థితి–వికాసాలు, దేవాసుర ప్రవృత్తులు, మృత్యువు, పరలోకం, ఆచార వ్యవహారాలు, పండుగలు–పబ్బాలు, త్రిమూర్తుల వైభవం, భువనవిస్తారం, తత్సంహారం, వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు, దానధర్మవిధులు, చతుర్విధ పురుషార్థాలు, యోగసిద్ధులు, రాజధర్మాలు, వివిధ ఉపాసనలు, అస్త్రశస్త్రవిద్యలు, యజ్ఞయాగాది క్రతువులు, వ్రతాలు, దానాలు, భారతదేశంలోని వివిధ క్షేత్ర మాహాత్మ్యాదులను తెలియజేస్తాయి.

వేదాలలో నిరూపించబడిన అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయస సాధనమైన ధర్మమే పురాణాల్లో బోధించబడింది. **'సర్వవేదార్థసారాణి పురాణాని'** అని నారదపురాణం పేర్కొంది. పురాణాలు సర్వవేదసారాన్ని నిరూపించినట్లు మనకు తెలుస్తుంది. దేశకాలభేదాలు లేకుండ మానవసమాజానికి హితాన్ని, ధర్మాన్ని బోధించడం వీటి ప్రధాన ఉద్దేశ్యం. **'యచ్చార్థ ప్రవణాత్ పురాణవచనా దిష్టం సుహృత్సమ్మితాత్'**– అని ప్రతాపరుద్రీయం. పురాణాలు మిత్రునివలె దగ్గరచేరి హితాన్ని సావధానంగా దృష్టాంత, దార్ష్టాంతాలతో అనేక గాథలను చెబుతూ ప్రాణి కోటిని ధర్మనీతి మార్గాలలో ప్రవర్తింప జేస్తున్నాయి.

వేదధర్మాన్ని లోకంలో వ్యాప్తి పొందించి సుప్రతిష్ఠితం చేయటం కోసం ఏర్పడిన సులభసాధనాలు పురాణాలు. ఇవి ఏ కాలానికో ఏ చరిత్రకో పరిమితమైనవి కావు. వేదాలవలెనే పురాణాలు కూడా వివిధ విషయాలను బోధిస్తున్నాయి. నిజానికి పురాణాలు వేదవిజ్ఞానపు కథారూపమైన సులభ భాషానువాదాలే. కాలక్రమేణ ఈ పురాణకథలు క్లిష్టములై దురవగాహము లయ్యాయి. వీటిలోని రహస్యాలను తెలుసుకోవడానికి వివిధ ప్రాచీన–అధునాతన శాస్త్రజ్ఞానం, సమన్వయదృష్టి కావాలి.

సంఘజీవియైన మానవుడు నైతికంగా పతనం చెంది, ధర్మవృతి రిక్తుడై, సమాజానికి భీతికారకుడైనప్పుడు అతనిని ధర్మబాహ్యుని కానీయ కుండా మిత్రునివలె నైతిక విలువలు బోధిస్తూ సంఘశ్రేయోగామిగా మరల్చడానికి పురాణాలు సమర్థసాధకాలు. కావుననే వీటిని మిత్రసమ్మితాలన్నారు. ధర్మసంఘర్షణ ఏర్పడినప్పుడు మానవుడు అనుసరించవలసిన ధర్మ సూక్ష్మతను, పరస్పర విరోధభావాల మధ్య సామరస్యం సాధించే విధానాన్ని పురాణాలు మనకు నిదర్శనాత్మకంగా, సోదాహరణంగా చూపుతాయి. మనస్సును వీర్యవంతంగా తీర్చిదిద్దటంకోసం అవసరమైన ధర్మార్థ కామమోక్షాలతో కూడిన ఉపదేశసంహితను మన పురాణాలంది స్తున్నాయి.

మనకున్న జ్ఞాననిధులలో అష్టాదశ పురాణాలు ఒక భాగం. అవి మార్కండేయ, మత్స్య, భాగవత, భవిష్య, బ్రహ్మ, బ్రహ్మాండ, బ్రహ్మవైవర్త, వామన, వరాహ, వాయు, విష్ణు, అగ్ని, నారద, పద్మ, లింగ, కూర్మ, స్కాంద, ఆదిత్య, అనే పేర్లతో పిలువబడుతున్నాయి. ఈ పద్ధెనిమిది పురాణాల్లో మార్కండేయ పురాణం చాల చిన్నది. అది తొమ్మిదివేల శ్లోకాలు కలిగివుంది. అతిపెద్దపురాణం స్కాందపురాణం. ఇందులో 81,000 శ్లోకాలున్నాయి. మొత్తం పద్ధెనిమిది పురాణాల్లో నాలుగులక్షల పదివేల శ్లోకాలున్నాయి. ఇవి సాత్త్విక రాజస, తామస భేదాలచే మూడు విధాలుగా విభజింప బడినాయి. వీటిలో విష్ణుతత్త్వ ప్రతిపాదకాలైన ఆరు పురాణాలు సాత్త్వికాలు, బ్రహ్మతత్త్వ ప్రతిపాదకాలైన ఆరు పురాణాలు రాజసాలు, ఈశ్వరతత్త్వ ప్రతిపాదకాలైన ఆరు పురాణాలు తామసాలుగా చెప్పబడినాయి.

3. ఆవశ్యకత

వేదాలలోని విషయవిజ్ఞానం ప్రజలందరికీ సులువుగా అర్థమయ్యేటట్లు అందించటం కోసం పురాణాలేర్పడినాయి. వేదాల్లో జ్ఞానం సూత్రప్రాయంగా వుంటే, పురాణాలలో అది భాష్యరూపంలో ఉంది. అందుచేతనే పురాణాలను పంచమవేదంగా భాగవతం పేర్కొంది.

ఇతిహాసపురాణాని పంచమం వేదమీశ్వరః ।
సర్వేభ్య ఏవ వక్త్రేభ్యః ససృజే సర్వదర్శనః ॥

-భాగవతం 3.12.39.

ప్రప్రథమంలో బ్రహ్మ సమస్తశాస్త్రాలను పురాణాలరూపంలోనే చెప్పాడని, ఆ తరువాతే వాటిని స్వరబద్ధం చేసి సూత్రప్రాయంగా మంత్ర రూపంలో ప్రవచించాడని మత్స్యపురాణం చెబుతోంది. **'ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్'** అనే ప్రమాణాన్ననుసరించి ఇతిహాస పురాణాదులచేతనే వేదార్థాన్ని నిర్ణయించాలి. సంశయగ్రస్తులైన సజ్జనులను ఉద్దరించరించడానికి, వేదార్థాలను వివరించడానికి వ్యాస భగవానుడు భాగవతాది అష్టాదశపురాణాలను, ఉపపురాణాలను రచించాడు.

యది విద్యా చ్చతుర్వేదాన్ సాంగోపనిషదాన్ ద్విజః ।
న చేత్పురాణం సంవిద్యాత్ నైవ స స్యాద్విచక్షణః ॥

అనే ప్రమాణాన్ననుసరించి సర్వశాస్త్రాలను తెలుసుకొన్నప్పటికి భగవత్తత్త్వాన్ని నిరూపించే పురాణాలను తెలుసుకోకపోతే మానవుడు జ్ఞాని కాలేడు. **"వేదోపబృంహణార్థాయ తాన్యస్థాపయత ప్రభుః"** అని చెప్పినట్లుగా పురాణాలు వేదాలలోని విశిష్ట విషయాలను విడమరచి చెప్పడానికి ఏర్పడినవే కాని ఇవి ఎవరికి తోచినట్లు వారు వ్రాసిన గ్రంథాలు కావు. శ్రీమన్నారాయణుని అపరావతారమైన వేదవ్యాసుని మాటలు వ్యర్థాలు, నిరర్థకాలు ఎలా అవుతాయి? పరిశీలించి చూస్తే పురాణాలకంటే విజ్ఞాన దాయకాలు సారస్వతంలో మరెచ్చటా కనపడవు.

4. విజ్ఞానవిస్తృతి

భారతీయ సంస్కృతికి ఆకరాలు పురాణాలు. ఇవి భారతీయ జీవన విధానాన్ని, సంస్కృతీ స్వభావాలను సమగ్రంగా, కళాత్మకంగా చిత్రించినాయి. మన పురాణాలు భారతీయ సంస్కృతీ విశ్వవిజ్ఞానకోశాలు. పురాణ విజ్ఞానం మేరు పర్వతం వంటిది. దీనిలో లేని విషయం లేదు. ఇది విస్తృతం, విశిష్టమైన సాహితీ ప్రక్రియ.

సృష్టికి మూలమైంది పురాణం. అనంతకాలస్వరూపుని ప్రథమ నిశ్వాసం పురాణం. అఖండవాఙ్మయ సంభూతికి మూలకందం పురాణం. పురాణాలు ధర్మార్థ కామ మోక్షాలనే చతుర్విధ పురుషార్థ సాధకాలు, విజ్ఞాన సర్వస్వాలు. వీటిలో శాస్త్రాచారాదులు, దాన - వ్రత - భక్తి - యోగాది విశేషాలు, వేదాంతం, వైద్యం, సంగీతం, జ్యోతిషం, శిల్పం, గణితం, వ్యాకరణం, ఛంధో - లంకారాదులు, నాట్యం, రాజనీతి, సంఘనీతి, ఖగోళ శాస్త్రం, భూగోళం - సముద్రాలు - నదులు - అరణ్యాలు - తీర్థక్షేత్రాలు - బ్రహ్మాండాల వర్ణన, యోగసిద్ధులు, సత్యనిష్ఠ, త్యాగం, స్త్రీగౌరవం, అతిథి మర్యాద, తీర్థయాత్రలు, పతివ్రతల-మహాపురుషుల చరిత్రలు, త్యాగశీలుర గాథలు చెప్పబడినాయి. సత్యహరిశ్చంద్రుడు- రంతిదేవుడు - నలమహారాజు - మాంధాత, శిబి-బలి మొదలగు మహారాజుల వృత్తాంతాలు, దమయంతి- సావిత్రి- అరుంధతి - అనసూయ - మదాలస మొదలగు పతివ్రతల పవిత్ర గాథలు, వశిష్ఠుడు - అగస్త్యుడు - భరద్వాజుడు - దధీచి - అత్రి - విశ్వామిత్రుడు మొదలగు మహర్షుల మహత్తర చరిత్రలు వర్ణించబడినాయి.

మన పురాణాలలో అనేక శాస్త్రవిజ్ఞాన విషయాలతో బాటు భూగోళ, ఖగోళ, జ్యోతిష్యాది విషయాలకు సంబంధించిన అనేక అంశాలు కూడా చాలా విస్తరంగా చెప్పబడినాయి. హిందూసంస్కృతి సర్వస్వం శ్రుతిస్మృతి పురాణాల్లో వుంది. అందులో చెప్పబడ్డ సత్యాల గొప్పతనాన్ని, ఔన్నత్యాన్ని

దర్శించాలంటే మన బుద్ధికి ఒక విశిష్టసాధన కావాలి. పాశ్చాత్య దృష్టికోణాన్ని వదలి చూస్తే మన పురాణాల్లో జాతియావత్తూ గర్వించదగ్గ అనేక అపూర్వసత్యాలు వెల్లడౌతాయి. చరిత్రను వర్ణించే విషయంలో మన ఋషుల దృష్టి చాలా విశాలమైంది. వారు తమ జీవితాల్లోని దోషాలను కూడా నిస్సంకోచంగా ప్రపంచం ముందుంచారు. వాళ్ళు సత్యాన్ని దాచే ప్రయత్నాలు ఏమాత్రం చేయలేదు. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే పురాణాలు ఐతిహాసిక దస్తావేజులవంటివి.

వీటిల్లో చరిత్రలే ప్రధానంగా వర్ణించబడలేదు. విసృత లక్షణాలు కల ఈ పురాణాల్లో వంశ, వంశ్యానుచరితాలు – ఈ రెండే చరిత్రలు చెప్పేవి. మిగిలినవన్నీ సార్వకాలిక పరమసత్యాన్ని, జీవకోటి మనస్తత్వాన్ని ప్రతిఫలింపజేస్తాయి. ఆకాశంలో గ్రహసంచారానికి, పరమేశ్వరుని లీలలకు, మానవుని జన్మలకు, వారి ప్రవర్తనకు, మనస్తత్వానికి మధ్యగల బింబ–ప్రతి బింబ భావాన్ని పురాణగాథలు మనకు వివరిస్తాయి.

పురాణాలన్నింటిలో ప్రసక్తానుసక్తంగా వర్ణధర్మాలు, ఆశ్రమధర్మాలు, రాజధర్మాలు, మోక్షధర్మాలు, పతివ్రతాధర్మాలు, నీతులు మొదలైనవి చెప్పబడినాయి. ఇంతేకాక వీటిలో దైవస్వరూప నిరూపణ కూడా చేయబడింది. కొన్ని పురాణాలు విష్ణుపారమ్యాన్ని, మరికొన్ని శివతత్త్వాన్ని, ఇంకొన్ని శక్తిస్వరూపాన్ని తెలియజేస్తాయి. అవాంతర దేవతాస్వరూప నిరూపకాలైనవి కూడా వున్నాయి. ఇవి కాక దానధర్మాలు, వ్రతకల్పాలు, శుభాశుభకర్మలు, ప్రాయశ్చిత్తాలు, స్వర్గనరకాదులు, యుగధర్మాలు, మొదలైనవాటి వివరాలు వీటిల్లో మనకు లభిస్తాయి.

5. సందేశం

అష్టాదశ పురాణేషు వ్యాసేన కథితం ద్వయమ్ ।
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనమ్ ॥

శ్లోకార్ధేన ప్రవక్ష్యామి యదుక్తం గ్రంథకోటిభిః ।
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనమ్ ॥

మానవుడు తన సంకల్పాలు, ఆలోచనలు, మాటలు, పనుల వలన మరొక జీవికి ఉపకారం చేయడమే పుణ్యం. అపకారం చేయడమే పాపం. ఇదే పురాణాల సారాంశం. వ్యాసభగవానుడు ఈ విధంగా మనకు ధర్మానికి కొలబద్దనిచ్చాడు. లోకంలో ధర్మాధర్మాలు, పుణ్యపాపాలు, మంచిచెడులు రెండే ఉన్నాయి. మంచిని ఆచరిస్తూ, చెడు చేయకుండా ఉండటమే సర్వధర్మాల సారాంశం. ఇదే సర్వసమానవాళికి వ్యాసభగవానుని దివ్యసందేశం.

6. ప్రయోజనం

ఇవి జాతి సంప్రదాయాలను బలపరుస్తాయి. జాతి గౌరవ ప్రతిష్ఠలను ఇనుమడింపజేస్తాయి. ధర్మాన్ని ప్రబోధిస్తాయి. సంఘవ్యవస్థను సుస్థిరం చేస్తాయి. మానవుని అనుభూతులకు, ఆవేశాలకు, ఆశలకు, ఆశయాలకు, అంతరంగానికి, అన్వేషణకు మణిదర్పణాలు పురాణేతిహాసాలు. ఇవి విశ్వవిశ్వాంతరాళాలలోని మహాద్భుత విషయాలను చెబుతాయి. మహాత్ముల జీవితాలను వర్ణిస్తాయి . విశేషానుభవాలను తెలియజేస్తాయి. మత–సాంఘి కాచారాలను వివరిస్తాయి.

నేటి వైజ్ఞానిక యుగంలో పురాణాల ప్రయోజనం ఏమిటి? అని అనుకోవడం ఆలోచనారహితం, అవాస్తవం కూడ. ఈ పురాణవాఙ్మయమే లేకపోతే సమాజాన్ని ఉజ్జీవింపజేసే కళలుకాని, శాస్త్రాలుకాని, సృష్టిస్థితి వివరాలు తెలిపే విశేషాలుకాని గ్రహించటం అశక్యం. ఖగోళ – భూగోళాలు, గ్రహాల స్థితిగతులు, నక్షత్రమండల వివరాలు, ధృవమండల స్వరూపాలు, గ్రహమండలాల కొలతలు, నదీనదసముద్రాల ప్రస్తావన – విస్తారాలు, సంగీతం, సాహిత్యం, కవిత్వం, వాద్యభేదాలు, నృత్యనాట్యాది విభేదాలు, వ్రతాలు, తపస్సులు, పుణ్యక్షేత్రాలు, తీర్థాలు, పర్వకాలాలు – ఇవి అవి

అననేల ఈ విశ్వంలోని సర్వవిషయాలను పురాణ వాఙ్మయం స్పృశించక, విమర్శించక, విడువలేదనడం నిస్సంశయం.

యుగభేదం లేకుండా సమాజానికి సార్వకాలిక సత్యం, హితం బోధించడమే వీటి ప్రధాన ఉద్దేశ్యం. పురాణరహస్యాలను చక్కగా గ్రహిస్తే నేటి సమాజం ఎంతగానో పురోగమించగలదు. ఈనాడు మానవసమాజంలో లోపించినవి, మనకెంతో అవసరమైన విషయాలెన్నింటినో పురాణాలు తెలియజేస్తున్నాయి. బాగా విచారిస్తే ఈ పురాణగ్రంథ పాఠన, పఠన, శ్రవణాదులు లోపించడమే నేటి సమాజంలో కట్టెదుట తాండవిస్తున్న అనేక దౌర్జన్యాలు, అవినీతి, పెద్దలయెడ గౌరవ ప్రపత్తులు లేకపోవడం మొదలైన ఎన్నో అనర్థాలకు కారణమని తెలుస్తుంది.

7. సాంఘిక జీవనం

పూర్వం దేవాలయాలు, మఠాలు, పాఠశాలలు, రాజాస్థానాలు - రచ్చపట్లు మొదలైన స్థానాల్లో పురాణ ప్రవచనాలు జరుగుతుండేవి. రాజులు, సంపన్నులు వీటిని ప్రోత్సహించి ప్రజానీకాన్ని చైతన్యవంతం గావించేవారు. పురాణాలను వినడంవలన ప్రజల్లో నీతివర్తన, ధార్మికదృష్టి, దైవభక్తి మొదలగు లక్షణాలు పెంపొందేవి. ఆస్తిక బుద్ధికల భారతీయులు, ఈ పురాణాలను విని, పుణ్యపాపదృష్టికలవారై స్వధర్మాచరణం చేసేవారు. దేవతారాధన, యజ్ఞయాగాది క్రియలను ఆచరించేవారు. వర్ణాశ్రమ ధర్మాలను పాటించేవారు. పరిపాలకులు వీటిననుసరించి ప్రజాపాలన చేసేవారు. ప్రాజ్ఞులైన విద్వాంసులు పురాణధర్మాలను ప్రజలకు బోధించి వాటిలోని ధర్మసేతువులను కాపాడేవారు. స్త్రీలు పురాణాలు విని ఆచారాది నియమాలను పాటించేవారు. ప్రభువులు వీటిని విని నీతిధర్మ పరాయణులయ్యేవారు. పిల్లలు వీటిద్వారా విజ్ఞానాన్ని పెంపొందించుకునేవారు. ఇంతెందుకు? ఆ రోజుల్లో పురాణాలు సర్వవిధవిజ్ఞానానికి మూలకందాలుగా ఉండేవి.

ఆ కాలంలో ప్రజలు తమ జీవయాత్రకు కావలసిన విషాయాలన్నింటిని పురాణాల నుండే గ్రహించేవారు. ఎవరి ధర్మాలను, ఎవరి వృత్తులను వారు ఆచరిస్తూ జీవితాన్ని తృప్తిగా, సుఖమయంగా చేసుకొనేవారు. ఆ రోజుల్లో పురాణశ్రవణ ప్రభావం వలన ప్రజల మానసిక ప్రవృత్తి ధర్మైకబద్ధమై, మర్యాదనతిక్రమించేది కాదు. ఈ మహాగ్రంథానుసంధానంతో విశాల భరతఖండంలో ఎందరో యోగులు, భక్తులు, సిద్ధులు, జ్ఞానులు, దేశభక్తులు, మహాత్ములు ప్రభావితులై, మానవకోటిని ముందుకు నడిపించారు. సంఘము, వ్యక్తి ఎవరు ఏవిధంగా ప్రవర్తించాలో స్పష్టంగా ఉదాహరణలతో మిత్రునివలె అనేక దృష్టాంతాలతో పురాణాలు మనకు కర్తవ్యాన్ని ఉపదేశిస్తాయి. అభ్యుదయాన్ని అందిస్తాయి. ఇంకను భగవనుగ్రహసాధనాలైన భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యాలను బోధిస్తాయి.

కాని, రానురాను వీటి ప్రచారం అంతరించింది. ఇవి కల్పితాలనే భావం ఏర్పడింది. వీటిని పుక్కిటి పురాణాలన్నారు. వీటిపై విమర్శలధికమై విశ్వాసం సన్నగిల్లింది. ఆస్తికత నశించి నాస్తికత ఏర్పడింది. దానివలన పుణ్యపాప విచక్షణపోయి, స్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యాలు పెరిగినాయి. ధార్మికదృష్టి తగ్గి, ఐహిక వాంఛాసక్తి ప్రబలింది. దైవ-ప్రీతి-పాపభీతి-సంఘనీతి నశించి, మానవత్వం మాసిపోయి, రాక్షసత్వం పైశాచికత్వం ప్రబలినాయి.

కావున నేటి సమాజాభివృద్ధికి, అభ్యున్నతికి, మానవుడు సత్య - శౌచ - దాన - దయాది సద్గుణాలను సంపాదించి తోటి మానవుల శ్రేయస్సాధనకై పాటుపడడానికి, హింస-దౌర్జన్యం మొదలైన వికృత పైశాచిక గుణాలను పారద్రోలి ప్రపంచంలో సుఖశాంతులను నెలకొల్పడానికి పురాణ ప్రవచన ప్రచారం ఎంతో ఆవశ్యకం.

8. ఆవిర్భావ వికాసాలు

పురాణ పురుషా జ్జాతం యథేదం జగ దద్భుతమ్ ।
తథేదం వాఙ్మయం జాతం పురాణేభ్యో న సంశయః ॥

- నారదీయ పురాణం

విరాట్పురుషుని నుండి అద్భుతమైన ఈ జగత్తు ఉత్పన్నమైనట్లు పురాణాలనుండి సంస్కృత వాఙ్మయమంతా ఆవిర్భవించింది. ఇందుకు సందేహం లేదు.

పురాణం సర్వశాస్త్రాణాం ప్రథమం బ్రహ్మణా స్మృతమ్ ।
అనంతరం చ వక్త్రేభ్యో వేదా స్తస్య వినిర్గతాః ॥

– వాయుపురాణం, 1-60, 61

బ్రహ్మదేవుడు శాస్త్రాలన్నింటిలో మొదట పురాణాన్ని స్మరించాడు. ఆ తరువాత ఆయన ముఖాలనుండి వేదాలు నిశ్వాసరూపంలో బయటకు వెలువడినాయి. కావున సృష్టికి మూలభూతమైంది పురాణం. సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మదేవుని ప్రథమ నిశ్వాసం పురాణం. అనంత వాఙ్మయం ఆవిర్భవించ డానికి మూలకారణం పురాణం.

శ్రీ ఎం.కృష్ణమాచారియర్ మహోదయులు తన 'లౌకిక సంస్కృత సాహిత్య ఇతిహాసము' అనే గ్రంథంలో పురాణాల ప్రాశస్త్యాన్ని ఈ విధంగా అభివర్ణించారు–

"The Puranas pretend to give history of the whole universe from the most remote ages, and claim to be inspired revealers of scientific as well as Theological truth. They dogmatize on Physical science, Geography, the form of the earth, Astronomy, Chronology; and even in the case of one or two puranas, Anatomy, Medicine, Grammar and the use of military weapons"[1].

శ్రీ సి. కున్హన్ రాజా మహాశయులు తన "Survey of Sanskrit Literature" అనే గ్రంథంలో పురాణాల వైశిష్ట్యాన్ని, మహత్త్వాన్ని ఈవిధంగా వివరించారు.

1. History of Classical Sanskrit Literature, Krishnamachariar, M.; Motilal Banarsidass, Delhi, 1974, p. 72.

"They deal with the problems of creation and dissolution of the world, about the various periods in the history of the world, about the dynasties of kings and about the kings. They contain Geography, Law, Politics, various sciences and systems of Philosophy, various doctrines about man and his relation to the world and his origin and his destination, about God's and different strata of beings above man and below man, including demons and goblins and fairies and about all sorts of wisdom so to say[1].

భారతీయ సంస్కృతికి మూలభూతమైన వేదధర్మం లోకంలో సుప్రతిష్ఠితం చేయడానికి ఆవిర్భవించిన సులభ సాధనాలు పురాణాలు. అందుకే నారద మహాపురాణమిలా పేర్కొంది – **'వేదాః ప్రతిష్ఠితా స్సర్వే పురాణే ష్వేవ సర్వదా'** (నా.పు.II.24, 18). ఈ విషయాన్ని స్కాంద పురాణం కూడ ఇలా సమర్థిస్తున్నది – **'ఆత్మా పురాణం వేదానామ్.'** వేదాలకు పురాణం ఆత్మవంటిది.

వేదవ న్నిశ్చలం మన్యే పురాణార్థం ద్విజోత్తమాః ।
వేదాః ప్రతిష్ఠితా స్సర్వే పురాణే నాత్ర సంశయః ॥

–స్కాం.పు.ప్రభాస ఖండం, 2 – 60, 61

పైన చెప్పిన విషయాన్నే మహాభారతం కూడా ఈ విధంగా ప్రతిష్ఠి స్తున్నది –

'ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్'

– ఆదిపర్వం 1-267

1. Survey of Sanskrit Literature - Kunhan Raja, C.; Bharatiya Vidyabhavan, Bombay, 1962, p.53.

నిగూఢాలైన వేదార్థాలను తెలిసికోడానికి ఇతిహాస జ్ఞానం, బహుపురాణ విజ్ఞానం ఆవశ్యకం. ఈ విషయమే వాయుపురాణంలో భంగ్యంతరంగా నిరూపించబడింది.

యో విద్యా చ్చతురో వేదాన్ సాంగోపనిషదో ద్విజః ।
న చే త్పురాణం సంవిద్యా న్నైవ స స్యా ద్విచక్షణః ॥
- వాయు. పు. 1-2-180

ద్విజుడు వేదవేదాంగాల్లో నిష్ణాతుడైనప్పటికి, అతనికి పురాణవిజ్ఞానం లేకపోతే అతడు విచక్షణ కలవాడు కాలేడు. లోకజ్ఞాన రహితుడవుతాడు.

దేవీభాగవతం పరమేశ్వరునికి శ్రుతిస్మృతులు రెండు నేత్రాలని, పురాణం హృదయమని, పురాణ ప్రాశస్త్యాన్ని ఈ విధంగా వర్ణించింది-

శ్రుతిస్మృతీ ఉభే నేత్రే పురాణం హృదయం స్మృతమ్ ।
ఏత త్రయోక్త ఏవ స్యాత్ ధర్మో నాన్యత్ర కుత్రచిత్ ॥
- దే.భా. 11.1.21

ఇతిహాస పురాణాలు పరమేశ్వరుని నిశ్శ్వాసరూపాలని వాజసనేయ ఉపనిషత్తు ఇలా చెప్పింది - 'అస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసితా దృదృగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదో - థర్వాంగిరస ఇతిహాస పురాణమ్'. మన ప్రాచీన ఋషులు ధర్మ ప్రతిపాదన విషయంలో వేదాలకు ఎటువంటి ఉన్నత స్థానాన్నిచ్చారో, దానితో సమానమైన స్థానాన్ని, ప్రామాణికత్వాన్ని కూడా పురాణాలకిచ్చి గౌరవాన్ని ప్రకటించారు. ఈ విషయంలో మనకు ఛాందోగ్యోపనిషద్వచనం ప్రమాణం.

ఋగ్వేదం భగవో - ధ్యేమి యజుర్వేదం సామవేద మథర్వణమ్ ।
చతుర్థ మితిహాస పురాణం పంచమం వేదానాం వేదమితి ॥
- ఛాం. ఉ. 7.1.2

ఈ ఉపనిషత్తు ఇతిహాస పురాణాలు పంచమ వేదమని, వేదసారమని చెబుతున్నది.

9. పురాణ శబ్ద నిర్వచనం

ఋక్సంహితలో పురాణశబ్దం అనేక సందర్భాల్లో ప్రాచీనమనే అర్థంలో విశేషణంగా ప్రయోగించబడింది. కాని పురాణ శబ్దానికి విశేష్యంగా ప్రయోగం ఎక్కడా కనబడటం లేదు.

'స నా పురాణ మధ్యే మ్యారా న్మహః పితు ర్జనితు ర్జామి తన్నః'
- ఋ. సం. 3.54.8

పురాణం సర్వక్రియాగతమని సాయణభాష్యం. యజుర్వేదంలో పురాణ శబ్దం ప్రాచుర్యంగా లభిస్తున్నది. తరువాత పురాణశబ్దం పూర్వగాథ, ప్రాచీన కథ అనే అర్థాన్ని బోధిస్తూ విశేష్యంగా అథర్వవేదంలో ప్రయోగించబడింది.

ఋచ స్సామాని ఛందాంసి పురాణం యజుషా సహ ।
ఉచ్ఛిష్టా జ్జజ్ఞిరే సర్వే దివి దేవా దివిశ్రితః ॥
- అ. సం. 11.7.24

కావున వేదకాలంలో పురాణం ఇతిహాసాదులతోపాటు ఒక సారస్వత ప్రక్రియగా అంగీకరించబడింది. వేదాలు ఏవిధంగానైతే ప్రాచీనాలో పురాణాలు కూడా ఆవిధంగానే అతి ప్రాచీనాలని తెలుస్తున్నది.

'మధ్వాహుతయో హ వా ఏతా దేవానాం యదనుశాసనాని ।
విద్యా వాకోవాక్య మితిహాస పురాణం
గాథా నారాశంసీ రిత్యాహ రహః స్వాధ్యాయ మధీతే ।'
- శతపథ బ్రాహ్మణం, 11.3.5.8

'పురా భవం పురాణమ్' - శబ్దకల్పద్రుమం.

ప్రాచీన కల్పంలో ఉత్పన్నమైనదని అర్థం.

'పురా - పి నవం పురాణమ్' - యాస్క నిరుక్తం, 3.9.34

ప్రాచీనకాలానికి సంబంధించినదైనప్పటికిని ఇది విషయ వైశిష్ట్యంతో నూతనంగా ప్రకాశించేదని అర్థం.

'పురా పూర్వస్మిన్ భూతమితి పురాణమ్'

- అమరకోశం, గురుబాల ప్రబోధిక.

పూర్వకాలంలో జరిగినదని అర్థం.

పూర్వకాలంలో జరిగింది, జరుగబోయేది, చెప్పేది పురాణం.

'పురా నీయత ఇతి పురాణమ్' అని వాచస్పత్యం.

'ప్రాగ్వృత్త కథనం పురాణమ్' అని శుక్రనీతి 4-92.

పూర్వం జరిగినదానిని చెప్పేది పురాణమని శుక్రనీతి నిర్వచించింది.

పురాణ శబ్దానికి నిఘంటువుల్లో చెప్పిన వ్యుత్పత్తులకు మూలభూతాలైన వచనాలు కొన్ని పురాణాల్లో కనబడుతున్నాయి.

యస్మా త్పురా హ్యన క్తీదం పురాణం తేన వా స్మృతమ్ ।
నిరుక్త మస్య యో వేద సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥

- వాయుపురాణం 1.1.200

ప్రాచీనకాలంలో జరిగిన చరిత్రను బోధించేది పురాణమని అర్థం. దీని నిర్వచనాన్ని తెలుసుకున్నవాడు సర్వపాపాలనుండి విముక్తుడవుతాడని వాయుపురాణం చెప్పింది.

'పురా పరంపరాం వ్యక్తి పురాణం తేన వై స్మృతమ్'

- పద్మపురాణం 1.2.54

ప్రాచీన పరంపరను తెలియజేసేది పురాణమని పద్మపురాణ వచనం.

'యస్మా త్పురా హ్యభూ చ్చైతత్ పురాణం తేన తత్ స్మృతమ్'

- బ్రహ్మపురాణం 1.1.173

పూర్వం ఈ విధంగా జరిగిందని చెప్పేది పురాణమని బ్రహ్మపురాణం చెప్పింది.

'పురాతనస్య కల్పస్య పురాణాని విదుర్బుధాః'

- మత్స్యపురాణం 5.3.72

పురాతన కల్పానికి సంబంధించినవి పురాణాలని పండితుల అభిప్రాయమని మత్స్యపురాణం పేర్కొంది.

భవిష్య పురాణంలో భవిష్యకాలంలో జరుగబోయే కథాంశాలు చెప్పబడినాయి. కావున కాలక్రమంలో కేవలం ప్రాచీన, అర్వాచీన విషయాలే కాకుండా భవిష్యత్కథార్థ ప్రతిపాదకాలు కూడా పురాణాల్లో ప్రక్షిప్తాలైనాయని విమర్శకుల అభిప్రాయం[1].

పురాణాల గురించి ఫార్కుహార్ (Farquhar) మహాశయుడిలా చెప్పాడు-

'It would be difficult to exaggerate the popularity and importance of the religious poems known as puranas. They are very widely used among the common people both in the original and in numerous vernacular versions and adaptations. Indeed the Epics and Puranas are the real Bible of the common people whether literate or illiterate, and they are the source of half the vernacular literature'[2].

10. పురాణ లక్షణం

పురాణానికి లక్షణమేమిటి? అని అన్వేషిస్తే ఆయా పురాణాల్లో పురాణ లక్షణం ఈ విధంగా చెప్పబడింది - 1. సృష్టి, 2. ప్రళయం, 3.

1. History of Dharma Sastra - Kane, P.V. Vol. I - V, p. 55. Bhandarkar Oriental Research Institute, Pune-1968.
2. An outline of the Religious Literature of India, p. 136.

ప్రసిద్ధ రాజవంశ పరంపర, 4. మన్వంతరాలు, 5. దేవ - ఋషి - రాజవంశాల్లో పుట్టినటువంటి విశిష్ట వ్యక్తుల పవిత్ర చరిత్ర వర్ణన అనే ఈ ఐదు విషయాలు ప్రధానంగా ఏ గ్రంథంలో వర్ణింపబడతాయో అది పురాణం.

సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వంతరాణి చ ।
వంశానుచరితం చేతి లక్షణానాం తు పంచకమ్ ॥

అని అమరకోశం. ఇది కోశ ప్రసిద్ధమైన సాధారణ పురాణ లక్షణం. ఇది పురాణ విషయంలో పూర్తిగా అన్వయిస్తుంది. మత్స్యపురాణం మొదలైనవి పురాణానికి పంచలక్షణత్వాన్ని సమర్థిస్తునాయి. మత్స్య, స్కాంద పురాణాలు చెప్పిన పంచవిధ లక్షణాలు ప్రకారాంతరంగా కూడా నిరూపించబడినాయి[1].

1. పంచాంగాని పురాణేషు ఆఖ్యానక మితి స్మృతమ్ ।
సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వంతరాణి చ ।
వంశానుచరితం చైవ పురాణం పంచలక్షణమ్ ॥
బ్రహ్మ విష్ణ్వర్క రుద్రాణాం మాహాత్మ్యం భువనస్య చ ।
న సంహార ప్రదానాం చ పురాణే పంచవర్ణనే ॥
ధర్మశ్చార్థశ్చ కామశ్చ మోక్షశ్చైవాత్ర కీర్త్యతే ।
సర్వేష్వపి పురాణేషు తద్విరుద్ధం చ యత్ఫలమ్ ॥
- మత్స్యపురాణం, 53.65-67.
బ్రహ్మ విష్ణ్వర్క రుద్రాణాం మాహాత్మ్యం భువనస్య చ ।
సంహారశ్చ ప్రదృశ్యేత పురాణం పంచలక్షణమ్॥
- శ్రీ స్కాందపురాణం, ప్ర.ఖం.అ.2.
సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వంతరాణి చ ।
సర్వేష్వేతేషు కథ్యంతే వంశానుచరితం చ యత్ ॥
- విష్ణుపురాణం 6-24.
ఉత్పత్తిం ప్రళయంచైవ వంశాన్ మన్వంతరాణి చ ।
వంశ్యానుచరితం చైవ భువనస్య చ విస్తరమ్ ॥
దానధర్మవిధిం చైవ శ్రాద్ధకల్పం చ శాశ్వతమ్ ।
వర్ణాశ్రమ విభాగం చ తథేష్టాపూర్త సంజ్ఞితమ్ ॥
దేవతానాం ప్రతిష్ఠాది యచ్చాన్య ద్విద్యతే భువి ।
తత్సర్వం విస్తరేణ త్వం ధర్మం వ్యాఖ్యాతు మర్హసి॥
-మత్స్యపురాణం 2.22-24.

11. మహాపురాణ లక్షణం

మహాపురాణానికి పది లక్షణాలు కలవని బ్రహ్మవైవర్త పురాణంలో ప్రతిపాదించబడింది[1]. భాగవత మహాపురాణం ఐదు లక్షణాలు కలది ఉపపురాణమని, పది లక్షణాలు కలది మహాపురాణమని నూతన వివరణమిచ్చింది.

సర్గో - స్యాథ విసర్గశ్చ వృత్తీ రక్షాంతరాణి చ ।
వంశో వంశానుచరితం సంస్థా హేతు రపాశ్రయః ॥

దశభి ర్లక్షణై ర్యుక్తం పురాణం తద్విదో విదుః ।
కేచి త్పంచవిధం బ్రహ్మన్ మహ దల్ప వ్యవస్థయా ॥
- శ్రీ భా. 12 అ. 7. శ్లో. 9, 10.

ఏ పురాణాల్లో పది లక్షణాల వర్ణన ఉంటుందో వాటిని మహా పురాణాలంటారు. వేటిలో పంచ లక్షణాలకు ప్రాధాన్యముంటుందో వాటిని లఘు పురాణాలు లేదా ఉప పురాణాలంటారు. మహదల్ప వ్యవస్థచే, అనగా పురాణ - మహాపురాణ వ్యవస్థచే పురాణలక్షణం తెలుస్తున్నది. భాగవత పురాణం నూతనంగా ఐదు లక్షణాలను అధికంగా ప్రతిపాదించింది. అవి 1.వృత్తి 2.రక్ష 3.సంస్థ 4.హేతువు 5.అపాశ్రయము. వాటి వివరాలు-

1. వృత్తి : వృత్తి అనగా ప్రాణుల జీవన నిర్వహణ సామగ్రి. మానవులు తమ జీవన నిర్వహణార్థం ఏయే వస్తువులను ఉపయోగిస్తారో అదే వారి

1. మహతాం చ పురాణానాం లక్షణం కథయామి తే ।
సృష్టిశ్చాపి విసృష్టిశ్చ స్థితి స్తేషాం చ పాలనమ్ ।
కర్మణాం వాసనా వార్తా మనూనాం చ క్రమేణ చ ।
వర్ణనం ప్రళయానాం చ మోక్షస్య చ నిరూపణమ్ ॥
ఉత్కీర్తనం హరేరేవ దేవానాం చ పృథక్ పృథక్ ।
దశాధికం లక్షణం చ మహతాం పరికీర్తితమ్ ॥
బ్ర.వై.పు. కృష్ణజన్మఖండం, అ.132.

వృత్తి. మానవులు తమ స్వభావాన్ని అనుసరించి కొన్ని వృత్తులను స్వీకరిస్తారు. కొన్నింటిని శాస్త్రాదేశంతో గ్రహిస్తారు. ఉభయ విధాలైన వృత్తుల ఉద్దేశం మానవ జీవనస్థితి సంరక్షణమే.

2. రక్ష : భగవంతుడు ప్రతి యుగంలో వివిధ రూపాలలో అవతరించి అనేక లీలలను ప్రదర్శిస్తాడు. దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణ చేసి ధర్మాన్ని స్థాపిస్తాడు. ఈ విధమైన భగవంతుని లీలావిభూతినే 'రక్ష' అని అంటారు.

3. సంస్థ : సంస్థ అనగా ప్రళయం. బ్రహ్మాండానికి సహజంగానే ప్రళయం సంభవిస్తుంది. ఆ ప్రళయం నాలుగు విధాలు. 1.నైమిత్తిక 2.ప్రాకృతిక 3.నిత్య 4.ఆత్యంతిక ప్రళయాలు. తత్త్వజ్ఞానులైన విద్వాంసులు ప్రళయాన్నే 'సంస్థ' అంటారు.

4. హేతువు : జీవుడినే 'హేతు' శబ్దంతో వ్యవహరిస్తారు. ఎందుకనగా సర్గ, విసర్గాది కర్మలకు అతడే పరోక్షంగా కర్త అవుతున్నాడు. అవిద్యా పరవశుడైన జీవుడు అనేక విధాలైన కర్మకలాపాలలో ఆసక్తుడవుతున్నాడు. ఎవరైతే ఇతనిని ప్రధాన తత్త్వదృష్టితో చూస్తారో వారు ఇతనిని ప్రకృతిని అనుసరించేవాడుగా చెబుతారు. ఎవరైతే ఉపాధిదృష్టితో చూస్తారో వారు అతనిని అవ్యాకృత ప్రకృతి రూపునిగా చెబుతారు.

5. అపాశ్రయము : జాగ్రత్- స్వప్న- సుషుప్తి అనే మూడు అవస్థలలోను, ఆపైన తురీతత్త్వరూపంగా (సాక్షిరూపంగా) ఏదైతే ప్రకాశిస్తున్నదో ఆ బ్రహ్మమే 'అపాశ్రయ' శబ్దంతో చెప్పబడుతున్నది[1].

12. పురాణ సంఖ్య

ఈ పురాణాలు మహాపురాణాలు, ఉపపురాణాలని రెండుగా విభజింప బడినాయి. మహాపురాణాలు పద్ధెనిమిదని అందరూ పరిగణించారు.

1. పురాణ పర్యాలోచనం - శ్రీ కృష్ణమణి త్రిపాఠి, చౌఖాంబా సురభారతీ ప్రకాశనం. వారాణసి - ద్వితీయ ప్రకాశనం - 1993, పు. 287-292.

పురాణాల నిరూపణ క్రమం విష్ణుపురాణంలో ఒకవిధంగా, నారదీయ పురాణంలో మరొక విధంగా, శ్రీమద్భాగవతంలో యింకొక విధంగా భిన్నరూపాలలో చెప్పబడింది. కొందరు పాశ్చాత్య పండితులు పురాణాల సంఖ్య విషయంలో పద్ధెనిమిదికంటె ఎక్కువ ఉన్నాయని భావిస్తున్నారు. కాని వారి అభిప్రాయం నిరాధారమైనదని నిరూపించబడింది. శ్రీమద్భాగవతంలో ద్వాదశ స్కంధంలోని పదమూడవ అధ్యాయంలో పురాణాల శ్లోక సంఖ్య ఈ విధంగా నిర్దేశించబడింది -

పురాణము	శ్లోక సంఖ్య
1. బ్రహ్మ పురాణము	10,000
2. పద్మ పురాణము	55,000
3. విష్ణు పురాణము	23,000
4. శివ పురాణము	24,000
5. భాగవత పురాణము	18,000
6. నారద పురాణము	25,000
7. మార్కండేయ పురాణము	9,000
8. అగ్ని పురాణము	15,400
9. భవిష్య పురాణము	14,500
10. బ్రహ్మవైవర్త పురాణము	18,000
11. లింగ పురాణము	11,000
12. వరాహ పురాణము	24,000
13. స్కాంద పురాణము	81,100
14. వామన పురాణము	10,000
15. కూర్మ పురాణము	17,000

16. మత్స్య పురాణము 14,000
17. గరుడ పురాణము 19,000
18. బ్రహ్మాండ పురాణము 12,000

మొత్తం మహాపురాణ శ్లోక సంఖ్య 4,00,000

13. మహాపురాణాలు

విష్ణుపురాణంలో మహాపురాణాల క్రమం ఈ విధంగా చెప్పబడింది–

బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ శైవం భాగవతం తథా ।
తథాన్య న్నారదీయం చ మార్కండేయం చ సప్తమమ్ ॥

ఆగ్నేయ మష్టమం చైవ భవిష్యం నవమం తథా ।
దశమం బ్రహ్మవైవర్తం లైంగ మేకాదశం స్మృతమ్ ॥

వారాహం ద్వాదశం చైవ స్కాందం చాత్ర త్రయోదశమ్ ।
చతుర్దశం వామనకం కౌర్మం పంచదశం తథా ॥
మాత్స్యం చ గారుడం చైవ బ్రహ్మాండం చ తతః పరమ్ ॥
మహాపురాణా న్యేతాని హ్యష్టాదశ మహామునే!

– వి.పు. 3.6.21–24.

నారద పురాణంలోను మరియు శ్రీమద్భాగవతంలోను ఈ విధమైన క్రమం నిర్దేశించబడింది –

బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ వాయవీయం తథైవ చ ।
భాగవతం నారదీయం మార్కండేయం చ కీర్తితమ్ ॥
ఆగ్నేయం చ భవిష్యం చ బ్రహ్మవైవర్తలింగకే ।
వారాహం చ తథా స్కాందం వామనం కూర్మసంజ్ఞకమ్ ॥
మాత్స్యం చ గారుడం తద్వద్ బ్రహ్మాండాఖ్య మితి త్రిషట్ ।

– నా.పు. 9.1.3.

బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ శైవం లింగం సగారుడమ్ ।
నారదీయం భాగవత మాగ్నేయం స్కాందసంజ్ఞికమ్ ॥

భవిష్యం బ్రహ్మవైవర్తం మార్కండేయం సవామనమ్ ।
వారాహం మాత్స్య కౌర్మం చ బ్రహ్మాండాఖ్య మితి త్రిషట్ ॥

– శ్రీ.భా. 12.6.23, 24.

దేవీభాగవతంలో కేవలం ఆద్యక్షరాలను కూర్చి పురాణాల గణనాక్రమం ఈ విధంగా చెప్పబడింది –

మ–ద్వయం భ–ద్వయం చైవ బ్ర–త్రయం వ–చతుష్టయమ్ ।
అ–నా–ప–లిం–గ–కూ–స్కాని పురాణాని ప్రచక్షతే ॥

14. ఉపపురాణాలు

ఉపపురాణ లక్షణం

బ్రహ్మవైవర్త పురాణం పంచలక్షణ సూత్రం ఉపపురాణాలకే అన్వయిస్తుందని ఈ విధంగా ప్రతిపాదించింది –

సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వంతరాణి చ ।
వంశానుచరితం విప్ర! పురాణం పంచలక్షణమ్ ॥
ఏత దుపపురాణానాం లక్షణం కథయామి తే ।

– బ్ర.వై.పు. కృష్ణజన్మ ఖండం, అ. 132

ఉపపురాణాలు కూడా పద్దెనిమిది కలవని తెలుస్తున్నది. కూర్మపురాణం ఈ క్రింద పేర్కొన్న ఉపపురాణాలను సూచించింది –

1. సనత్కుమార పురాణం
2. నరసింహ పురాణం
3. వాయు పురాణం
4. శివధర్మపురాణం

10. కపిల పురాణం
11. వరుణ పురాణం
12. సాంబ పురాణం
13. కాళికా పురాణం

5. ఆశ్చర్య పురాణం	14. మహేశ్వర పురాణం
6. నందికేశ్వర పురాణం	15. కల్కి పురాణం
7. బృహన్నందికేశ్వర పురాణం	16. దేవీ పురాణం
8. నారదీయ పురాణం	17. పరాశర పురాణం
9. ఔశనస పురాణం	18. భాస్కర పురాణం

గరుడపురాణం పదిహేడు ఉపపురాణాలను చెప్పింది. అవి -

1. సనత్కుమార పురాణం	10. వారుణ పురాణం
2. స్కాంద పురాణం	11. కాళికా పురాణం
3. శివధర్మ పురాణం	12. మాహేశ్వర పురాణం
4. ఆశ్చర్య పురాణం	13. సాంబ పురాణం
5. నారదీయ పురాణం	14. సౌర పురాణం
6. కాపిల పురాణం	15. పరాశర పురాణం
7. వామన పురాణం	16. మారీచ పురాణం
8. ఔశనస పురాణం	17. భార్గవ పురాణం
9. బ్రహ్మాండ పురాణం	

ఉపపురాణాల సంఖ్య విషయంలో కాని, పేర్ల విషయంలో కాని విస్పష్టమైన సిద్ధాంతాలు కనబడటం లేదు. కొన్ని నామమాత్రావశేషాలు. మరికొన్ని నేటికీ అముద్రితాలుగా ఉన్నాయి. శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు తన సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రలో ఉపపురాణాలు ముప్పై నాలుగని నిర్దేశించారు[1]. అవి–

1. నారదీయ పురాణం	9. కల్కి పురాణం
2. బృహన్నారదీయ పురాణం	10. దేవీ పురాణం
3. నందీశ్వర పురాణం	11. కాళికా పురాణం
4. బృహన్నందీశ్వర పురాణం	12. చండికా పురాణం
5. శివ పురాణం	13. వాసిష్ఠ పురాణం
6. సాంబ పురాణం	14. మారీచ పురాణం
7. గణేశ పురాణం	15. వారుణ పురాణం
8. లైంగ పురాణం	16. పారాశర పురాణం
17. వామన పురాణం	26. బ్రహ్మాండ పురాణం
18. సనత్కుమార పురాణం	27. ఆది పురాణ
19. ధర్మ పురాణం	28. ఆదిత్య పురాణం
20. శివధర్మ పురాణం	29. స్కాంద పురాణం
21. బృహద్ధర్మ పురాణం	30. దౌర్వాస పురాణం
22. విష్ణుధర్మ పురాణం	31. కాపిల పురాణం
23. విష్ణు ధర్మోత్తర పురాణం	32. మానవ పురాణం
24. నారసింహ పురాణం	33. ఔశనస పురాణం
25. భార్గవ పురాణం	34. భవిష్యోత్తర పురాణం

1. సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర, సూర్యనారాయణ శాస్త్రి, మల్లాది, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, తిలక్ రోడ్డు, హైదరాబాదు, 1961, సం.2, పు. 79, 80.

15. పురాణ విభాగం

పురాణ విమర్శకులు అష్టాదశ మహాపురాణాలను వివిధ కోణాలలో పరిశీలించి వర్గీకరించారు. పద్మ, స్కాంద, మత్స్య పురాణాలలో మనకు ఈ వర్గీకరణం కనబడుతుంది. పద్మపురాణం గుణత్రయ విభాగాన్ననుసరించి పురాణాలను మూడు విధాలుగా విభజించింది.

1. సాత్త్వికాలు

వైష్ణవం నారదీయం చ తథా భాగవతం శుభమ్ ।
గారుడం చ తథా పాద్మం వారాహం శుభదర్శనే ॥
సాత్త్వికాని పురాణాని విజ్ఞేయాని శుభాని వై ॥

1. విష్ణు పురాణం 2. నారద పురాణం 3. భాగవత పురాణం 4. గరుడ పురాణం 5. పద్మ పురాణం 6. వరాహ పురాణం. ఈ ఆరు సాత్త్విక పురాణాలు.

2. రాజసాలు

బ్రహ్మాండం బ్రహ్మవైవర్తం మార్కండేయం తథైవ చ ।
భవిష్యం వామనం బ్రాహ్మం రాజసాని నిబోధత ॥

1. బ్రహ్మాండ పురాణం 2. బ్రహ్మవైవర్త పురాణం 3.మార్కండేయ పురాణం 4. భవిష్య పురాణం 5. వామన పురాణం 6. బ్రహ్మ పురాణం. ఈ ఆరు రాజస పురాణాలు.

3. తామసాలు

మాత్స్యం కౌర్మం తథా లైంగం శైవం స్కాందం తథైవ చ ।
ఆగ్నేయం చ షడేతాని తామసాని నిబోధత ॥
ప.పు. ఉ. ఖం. 263. 81-84

1. మత్స్య పురాణం, 2. కూర్మ పురాణం, 3. లింగ పురాణం, 4. శివ పురాణం, 5. స్కాంద పురాణం, 6. అగ్ని పురాణం. ఈ ఆరు తామస పురాణాలు.

సాత్త్విక పురాణాలు శ్రీమన్నారాయణుని గుణగణాలను కీర్తిస్తాయి. ఇవి మానవులకు మోక్షప్రదాలు. రాజస పురాణాలు సరస్వతి, చతుర్ముఖ-వైశ్వానర స్తోత్రపరాలు. ఇవి మానవులకు స్వర్గదాయకాలు. తామస పురాణాలు మహేశ్వరుని, గణేశుని, స్కందుని దుర్గాదేవిని స్తుతిస్తాయి. పద్మ పురాణం ఒక్కొక్క గుణానికి ఆరు పురాణాలు చొప్పున సమ ప్రాధాన్య మిచ్చింది.

స్కాంద పురాణంలోని కేదార ఖండాన్ననుసరించి పురాణాల వర్గీకరణం భిన్నరీతిలో ఉంది. ఇదేవిధంగా మత్స్యపురాణాన్ననుసరించి కూడా పురాణ

విభజనం సాత్త్విక, రాజస, తామస గుణత్రయ ప్రాధాన్యంతో చేయబడింది. కాని కొంచెం భేదం కనపడుతుంది.

అష్టాదశ పురాణేషు దశభి ర్గీయతే శివః ।
చతుర్భి ర్భగవాన్ బ్రహ్మా ద్వాభ్యాం దేవీ తథా హరిః ॥
-స్కాం.పు.కే.ఖం. 2.30.38

సాత్త్వికేషు పురాణేషు మాహాత్మ్య మధికం హరేః ।
రాజసేషు చ మాహాత్మ్య మధికం బ్రహ్మణో విదుః ॥
తద్వ దగ్నేశ్చ మాహాత్మ్యం తామసేషు శివస్య చ ।
సంకీర్ణేషు సరస్వత్యాః పితౄణాం చ నిగద్యతే ॥
- మ.పు. 53 - 68, 69

అష్టాదశ పురాణాలలో పది పురాణాలు శివపరమని, నాలుగు బ్రహ్మపరమని, రెండు దేవీపరాలని, రెండు విష్ణుపరాలని స్కాంద పురాణం పేర్కొంది. అలాగే సాత్త్విక పురాణాలలో విష్ణువు మాహాత్మ్యమధికమని, రాజస పురాణాలలో బ్రహ్మదేవుని మాహాత్మ్యమధికమని, తామస పురాణాలలో అగ్ని, శివుల మాహాత్మ్యమధికమని, సంకీర్ణాలలో సరస్వతీదేవి మరియు పితృదేవతల మాహాత్మ్యం చెప్పబడిందని మత్స్యపురాణం పేర్కొంది. ఈ విధంగా పురాణ సాధారణ విభాగం పరిశీలించి, తమిళ భాషలోవున్న పురాణ విభాగాన్ని కూడా చూచి శ్రీరామచంద్ర దీక్షితులు పురాణాలను మరల ఐదు విధాలుగా విభజించారు[1]. అవి -

1. బ్రహ్మస్తుతి పరాలు - బ్రహ్మ, పద్మ పురాణాలు.
2. సూర్యస్తుతి పరం - బ్రహ్మవైవర్త పురాణం.
3. అగ్నిస్తుతి పరం - అగ్నిపురాణం.
4. శివస్తుతి పరాలు - శివ, స్కాంద, లింగ, కూర్మ, వామన, వరాహ, భవిష్య, మత్స్య, మార్కండేయ, బ్రహ్మాండ పురాణాలు.

1. Indian Historical Quarterly, Calcutta, Vol. VIII, Page 166.

5. విష్ణుస్తుతి పరాలు - నారద, భాగవత, గరుడ, విష్ణు పురాణాలు.

శ్రీ హరప్రసాద శాస్త్రి, శ్రీ పుసల్కర్, శ్రీ పి.వి. కాణె మొదలగు పండితులు పురాణాలలో ప్రధానంగా కనపడే వస్తునిర్దేశాన్ననుసరించి విభాగం చేశారు. శ్రీ పుసల్కర్ మహోదయుడు సర్గాది పంచలక్షణ సమన్వితాలైనవి-అలాగే ప్రక్షిప్తాలు-న్యూనాలు అయిన పురాణాలు ప్రాచీనాలని, పంచలక్షణాలకు వస్తుతః భిన్నమై-విషయ బాహుళ్యం గల పురాణాలు నవీనాలని భావించారు. కావున వాయు-బ్రహ్మాండ-మత్స్య-విష్ణుపురాణాలు ప్రాచీనాలని, మిగిలినవి నవీనాలని ప్రతిపాదించారు[1].

శ్రీ హరప్రసాద శాస్త్రిగారు పురాణాలలోని విషయాలను సునిశితంగా పరిశీలించి, వాటిని ఆరుగా విభజించారు. ఈ విభాగం విమర్శకులచే ప్రశంసించబడింది. ఇప్పుడు అదే ఉత్తమ విభాగంగా భావించబడుతున్నది. శ్రీ కాణె పండితుడు కూడా స్థూలంగా ఈ వర్గీకరణాన్ని అంగీకరించాడు[2].

1. **విజ్ఞానసర్వస్వ సదృశాలైన పురాణాలు :** 1. గరుడ, 2. అగ్ని 3. నారదీయ పురాణాలు.
2. **తీర్థవ్రత మాహాత్మ్యాలను అధికంగా వర్ణించిన పురాణాలు :** 1. పద్మ 2. స్కాంద 3. భవిష్య పురాణాలు.
3. **పూర్వోత్తర భాగాలలో ప్రక్షిప్తాలైన పురాణాలు :** 1. బ్రహ్మ 2. భాగవతం 3. బ్రహ్మవైవర్త పురాణాలు.
4. **చారిత్రికాంశాలు బహుళంగా గల పురాణాలు :** 1. బ్రహ్మాండ 2. వాయు పురాణాలు.
5. **మతప్రధానాలైన పురాణాలు :** 1. లింగ 2. వామన 3. మార్కండేయ పురాణాలు.

1. Studies in the Epics and Puranas - Pusalkar A.D., Introduction, p.26. Bharatiya Vidyabhavan, Bombay, 1955.
2. Journal of the Bihar and Orissa Research Society XIV, p.330.

6. **విష్ణువు అవతారనామాలు గల పురాణాలు :** 1. మత్స్య 2. కూర్మ 3. వరాహ పురాణాలు.

16. విష్ణువు శరీరావయవ కల్పన

పద్మపురాణంలోని స్వర్గ ఖండంలో అష్టాదశ మహాపురాణాలను విష్ణువుయొక్క శరీరావయవాలుగా పేర్కొన్నారు. పద్దెనిమిది మహాపురాణాలలో బ్రహ్మపురాణం విష్ణువు శిరస్సు, పద్మపురాణం హృదయం, విష్ణుపురాణం కుడిచేయి, శివపురాణం ఎడమచేయి, భాగవత పురాణం వక్షఃస్థలము, నారద పురాణం నాభి, మార్కండేయ పురాణం కుడిపాదం, అగ్నిపురాణం ఎడమపాదం, భవిష్యపురాణం కుడిమోకాలు, బ్రహ్మవైవర్త పురాణం ఎడమ మోకాలు, లింగపురాణం కుడిచీలమండ, వరాహపురాణం ఎడమచీలమండ, స్కాందపురాణం రోమాలు, వామనపురాణం చర్మం, కూర్మపురాణం వీపు, మత్స్యపురాణం మేదస్సు, గరుడపురాణం మజ్జ, బ్రహ్మాండపురాణం ఎముకలు. ఈ ప్రకారంగా అష్టాదశ పురాణాలలోను భగవంతుడైన నారాయణుడొక్కడే విరాజిల్లుతున్నాడు.[1]

1. బ్రాహ్మం మూర్ధా హరేరేవ హృదయం పద్మసంజ్ఞితమ్ ।
వైష్ణవం దక్షిణో బాహుః శైవం వామో మహేశితుః ॥
ఊరూ భాగవతం ప్రోక్తం నాభిః స్యా న్నారదీయకమ్ ।
మార్కండేయం దక్షిణాంఘ్రి ర్వామో హ్యాగ్నేయ ముచ్యతే ॥
భవిష్యం దక్షిణో జాను ర్విష్ణో రేవ మహాత్మనః ।
బ్రహ్మవైవర్త సంజ్ఞం తు వామో జాను రుదాహృతః ॥
లైంగం తు గుల్ఫకం దక్షం వారాహం వామగుల్ఫకమ్ ।
స్కాందం పురాణం లోమాని త్వగస్య వామనం స్మృతమ్ ॥
కౌర్మం పృష్ఠం సమాఖ్యాతం మాత్స్యం మేదః ప్రకీర్త్యతే ।
మజ్జా తు గారుడం ప్రోక్తం బ్రహ్మాండ మస్థి గీయతే ॥
ఏవ మేవాభవ ద్విష్ణుః పురాణావయవో హరిః ॥
-ప.పు.స్వర్గఖండం.62.2-7.

17. పురాణ రచనాకాలం

పురాణాలు ఆవిర్భవించిన కాలాన్నిగూర్చి నిశ్చయంగా చెప్పటానికి సాధ్యంకాదు. వేదాలవలె ఇతిహాస పురాణాదుల కాలం కూడా మిక్కిలి ప్రాచీనమని మాత్రమే చెప్పవచ్చు. పురాణాల ప్రారంభదశలో ఏర్పడినట్లు కనబడుతున్న రూపం క్రీస్తుపూర్వం 5 లేదా 6 శతాబ్దాల తర్వాతే నిష్పన్నమైనదని విమర్శకులు చెబుతున్నారు. వాటి మౌలికరూపం అంతకంటే చాలాకాలం పూర్వమే ఉండిందని నిర్ణయించారు. ఇవి వేద సంహితల కాలం నాటివని ఊహించారు.

అథర్వ వేదంలో పురాణవిషయ ప్రస్తావన లభిస్తున్నది. దానిలో పురాణం ఋక్కులు, సామలు, ఛందస్సులతో సహ యజ్ఞోచ్ఛిష్టమునుండి ఉద్భవించినట్లు వర్ణించబడింది. శతపథబ్రాహ్మణం లోను, గోపథ బ్రాహ్మణంలోను, బృహదారణ్య కోపనిషత్తులో కూడా పురాణ పరామర్శ ఉంది. పరమాత్ముని నిశ్వాసం నుండి ఇవి ఉద్భవించినట్లు బృహదారణ్య కోపనిషత్తు వర్ణించింది. సృష్టి, ప్రాచీనచరిత్రలు, కథలు, గాథలు, రాజులు– ఋషుల వంశాను చరితం, మన్వంతరాల–యుగాల ఆవిర్భావాలకు సంబంధించిన వృత్తాంతాలను వర్ణించే పురాణాల పారాయణం దీర్ఘకాలం నిర్వహించే సత్రయాగాది ధార్మికకార్యాలలో విరామకాలంలో చేసే వారని తెలుస్తున్నది. ముఖ్యంగా అశ్వమేధ రాజసూయాది యజ్ఞాలలో పురాణపఠనం ప్రధాన కార్యక్రమంగా ఉండేది.

పురాణాల రచన ఎప్పుడు జరిగింది? అనే విషయంలో ఈ క్రింది విషయాలను ముందుగా పరిశీలించాలి.

1. అథర్వవేదంలో పురాణాల గురించిన ప్రస్తావన కనబడుతున్నది. అ.సం. 11.7.24.

2. గోపథబ్రాహ్మణంలో పురాణాలు స్మరించబడినాయి.

'ఏవ మిమే సర్వే వేదాః నిర్మితాః సకల్పాః సరహస్యాః సబ్రాహ్మణాః సోపనిషత్కాః సేతిహాసాః సాన్వయాఖ్యాతాః సపురాణాః సస్వరాః'

– గో.బ్రా.ప్ర.2.

3. శతపథబ్రాహ్మణంలో **'సో – యమితి కించిత్తు పురాణ మాచక్షీత'** అని ఉంది. – శ.బ్రా. 13.4.3.13.

4. బృహదారణ్యకోపనిషత్తు **'ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదః'** అని చెప్పింది–బృ.ఉ. 2.4.11.

5. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు ఇలా పేర్కొంది–

ఋగ్వేదం భగవో – ధ్యేమి యజుర్వేదం సామవేద మథర్వణమ్ ।
చతుర్థమితిహాసం పురాణం పంచమం వేదానాం వేదమితి ॥

ఛా.ఉ.7.1.2.

6. ఆపస్తంబధర్మసూత్రంలో కేవలం పురాణప్రస్తావనే కాకుండా శ్లోకసంఖ్య కూడా చెప్పబడింది. **'అథ పురాణే శ్లోకానుదాహరంతి, అష్టాశీతి సహస్రాణీతి'**– ఆ.ధ.సూ. 2.22.35.

7. శంకరాచార్యులవారు, కుమారిలభట్టు పురాణాలను ఉదాహరించారు. బాణభట్టు తన 'హర్షచరితం'లో**'పురాణేషు వాయుప్రలపితమ్'**అని చెప్పాడు.

8. పురాణాలలో కలియుగంలోని రాజుల వర్ణనలు కనబడుతున్నాయి. విష్ణుపురాణంలో మౌర్యవంశ ప్రామాణిక వివరణం లభిస్తుంది. మత్స్యపురాణంలో ఆంధ్రరాజుల ప్రస్తావన ఉంది. వాయుపురాణంలో గుప్తరాజుల వర్ణన కనబడుతుంది.

9. మహాభారతకర్త (వ్యాసమహర్షి) పురాణాలను స్మరించాడు. పద్మపురాణంలో వర్ణించబడిన ఋష్యశృంగుని వృత్తాంతం మహా భారతంలో కూడా లభిస్తున్నది.

10. కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రం పురాణాలను పేర్కొంది. దానిలో వినయశీలురైన రాజపుత్రులకు పురాణాలను ఉపదేశించాలని ఇలా నిర్దేశించారు–

ముఖ్యై రవగృహీతం వా రాజానం తత్ప్రియాశ్రితః ।
ఇతివృత్త పురాణాభ్యాం బోధయే దర్థశాస్త్రవిత్ ॥

అర్థశాస్త్రం–5–6.

ఈ అర్థశాస్త్రం మౌర్యచంద్రగుప్తులు పరిపాలించిన కాలమునాటిది కావున పురాణరచన అంతకుముందే జరిగి ఉండాలని తెలుస్తున్నది.

11. ధర్మసూత్రాలలో పురాణాలు స్మరించబడినాయి.

పైన పేర్కొన్న విషయాలన్నీ పురాణాలు వేదకాలంలో కూడా ఉన్నాయని సమర్థిస్తున్నాయి. క్రీస్తుకు పూర్వం 600 సంవత్సరాలకు పూర్వమే పురాణాలు ఉన్నాయనే అభిప్రాయం సత్యంగా అంగీకరించబడింది. ఇది సత్యమేకాని, పురాణం తొలిరూపం ఇప్పుడు లభించడం లేదు. పురాణం ఒకానొక సమయంలో కాని, ఒకానొక చోటకాని రచించబడలేదు. కాలాంతరంలో అప్పుడప్పుడు వాటిల్లో అధ్యాయాలు చేర్చబడినాయి. ఇలా మార్పుచెందుతూ గుప్తులకాలంలో ప్రస్తుత రూపం ఏర్పడింది.[1]

18. పురాణకర్త

శ్రీ మహావిష్ణువు అంశతో సత్యవతీపరాశరులకు పుత్రుడుగ జన్మించిన శ్రీ వ్యాసభగవానుడే ఈ పురాణసంహితను రచించినట్లు విష్ణు పురాణమిలా పేర్కొంది–

విష్ణోరంశో మునిర్జాతః సత్యవత్యాం పరాశరాత్ ।
పురాణసంహితాం దధ్యౌ తేషాం ధర్మవిధిత్సయా ॥

–వి.పు.3.4.

1. సంస్కృత సాహిత్యేతిహాసః, ఆచార్య రామచంద్ర మిశ్రః, చౌఖంబా విద్యాభవన్, వారాణసి–1, 1976, పృ.20, 21.

వ్యాసమహర్షి పద్దెనిమిది పురాణాలకు కర్త అని మహాభారతమిలా స్పష్టం చేసింది–

అష్టాదశ పురాణాని కృత్వా సత్యవతీసుతః ।
పశ్చా ద్భారత మాఖ్యానం చక్రే తదుపబృంహితమ్ ॥

మ.భా.ఆ.ప.1.267.

పురాణార్థ విశారదుడైన వ్యాసమునీంద్రుడు ఆఖ్యానాలు, ఉపాఖ్యానాలు, గాథలు, కల్పశుద్ధి మొదలైన వాటితో పురాణ సంహితను రచించినట్లు విష్ణుపురాణమిలా చెప్పింది–

ఆఖ్యానై శ్చాప్యుపాఖ్యానైః గాథాభిః కల్పశుద్ధిభిః ।
పురాణసంహితాం చక్రే పురాణార్థ విశారదః ॥

వి.పు.3.6.15.

పురాణసంహితకు ఆధారాలేమిటి? పురాణసంహితకు ఆధారాలు నాలుగు. అవి. 1. ఆఖ్యానము 2. ఉపాఖ్యానము 3. గాథ 4. కల్పశుద్ధి.

1. ఆఖ్యానమనగా తాను స్వయంగా చూసిన వృత్తాంతాన్ని కథారూపంగా వర్ణించడం.

2. ఉపాఖ్యానమనగా ఇతరులద్వారా వినిన వృత్తాంతాన్ని కథారూపంగా చెప్పడం. ఉదా: శ్రీరామకథ, సత్యహరిశ్చంద్ర కథ మొదలైనవి.[1]

3. కొందరు మహాపురుషుల వైశిష్ట్య ప్రతిపాదకాలైన శ్లోకాలున్నాయి. వీటి కర్త ఎవరో తెలియదు. అటువంటి శ్లోకాల వర్ణననే 'గాథ' అంటారు. ఋగ్వేదంలో వీటినే 'నారాశంసములు' అంటారు. ఉదా: వాయుపురాణం లోని పితృగాథ, విష్ణుపురాణంలోని కార్తవీర్యుని గాథ.

4. శ్రాద్ధకల్పమునే 'కల్పశుద్ధి' అంటారు.

1. స్వయం దృష్టార్థ కథనం ప్రాహు రాఖ్యానకం బుధాః ।
శ్రుత స్యార్థస్య కథన ముపాఖ్యానం ప్రచక్షతే ॥
వామనపురాణం, ఆంధ్రానువాదం, అనంతరామయ్య ఏలూరుపాటి, తి.తి.దేవస్థానములు, తిరుపతి, 1984. సం.I, ఉపోద్ఘాతము.పు.17–23.

19. పురాణప్రవక్తలు

ప్రఖ్యాతో వ్యాసశిష్యో - భూ త్సూతో వై రోమహర్షణః ।
పురాణ సంహితాం చక్రే పురాణార్థ విశారదః ॥

వి.పు.3.6.16.

శ్రీవ్యాసభగవానుడు పురాణసంహితను రచించి, విషయానుగుణంగా, పద్ధెనిమిది పురాణాలుగ విభజించి, తన శిష్యులకుపదేశించాడు. వ్యాస మహర్షి మొట్టమొదట సూతమహర్షిగా ప్రసిద్ధిచెందిన రోమహర్షణునికి, సూతమహర్షి తన కుమారుడైన ఉగ్రశ్రవసునికి, ఉగ్రశ్రవసుడు నైమిశారణ్యం లోని శౌనకాది 88000 మంది మహర్షులకు ఉపదేశించినట్లు మహాభారతం పేర్కొన్నది.[1] ఈ విధంగా ఋషిపరంపరచే పురాణాలు లోకంలో ప్రచారమైనాయి.

20. పురాణప్రాశస్త్యం

భారతీయ వాఙ్మయంలో పురాణసాహిత్యానికి అద్వితీయ స్థానముంది. బ్రహ్మదేవుడు వేదాలకంటె పూర్వమే పురాణాలనుచ్చరించడం వలనను, వేదాలతోపాటు పురాణాలను పంచమవేదంగా పరిగణించడం వలనను వీటి ప్రాశస్త్యం తెలుస్తున్నది.

'ఇతిహాసః పురాణం పంచమో వేదానామ్',-ఛాం.ఉ.7.1.2.4.
'వేదాః ప్రతిష్ఠితాః సర్వే పురాణే నాత్ర సంశయః'
-నా.పు.2.24.17, స్కాం.పు.ప్ర.ఖం.2.61.

భారతీయ జనజీవనాన్ని సంస్కరించడంలో పురాణాలు ప్రశంసనీయ పాత్రను నిర్వహిస్తున్నాయి. భారతీయ సమాజానికి ధర్మాన్నుపదేశించడంలో నీతిని బోధించడంలో, సన్మార్గదర్శనంలో పురాణాలు ప్రముఖంగా ఉన్నాయి.

---

1. మ.భా.ఆ.ప.1.1 Puranic Encyclopaedia, Mani, Vettam, Motilal Banarsidass, DELHI-1979, p.305, 651, 805.

శ్రుతులలో కనబడని ధర్మాలు స్మృతులలో కనబడుతున్నాయి. శ్రుతిస్మృతులు రెండింటిలోను గోచరించని ధర్మాలను పురాణాలద్వారా తెలిసికోవడానికి సాధ్యమవుతుందని నారదీయపురాణం పేర్కొంది.[1]

పురాణాలు ఆ యా కాలాలలోని భారతీయ జీవన విధానాన్ని, సంస్కృతి స్వరూప స్వభావాలను సమగ్రంగా ప్రస్ఫుటీకరిస్తున్నాయి. భారతీయ సంస్కృతిలో, చరిత్రలో, ప్రాచీన అర్వాచీన జీవనంలో పురాణాలకు విశిష్ట స్థానముంది. చతుర్దశ విద్యలలో పురాణాలకు కూడా ప్రముఖస్థానం కల్పించబడింది.[2]

మహాభారతం, వాయుపురాణం ఇతిహాస-పురాణల విశిష్టతనిలా వివరించినాయి-

ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్ ।
బిభే త్యల్పశ్రుతా ద్వేదో మా మయం ప్రహరే దితి ॥

మ.భా.ఆ.ప.1.26.7; వాయు.పు.1.201.

నిగూఢాలైన వేదవిషయాలను ఇతిహాస పురాణాలద్వారా తెలుసుకోవాలి. అసమగ్రంగా వేదాధ్యయనం చేసినవానిని చూచి 'ఇతడు నన్ను దోషభూయిష్ఠమైన ఉచ్చారణంతో బాధిస్తాడ'ని వేదం భయపడుతుంది. ఇతిహాసాలు, పురాణాలు భగవంతుని నిశ్వాసరూపంలో ఉత్పన్నమైనాయని బృహదారణ్యకోపనిషత్తు పేర్కొంది.[3]

---

1. యన్న దృష్టం హి వేదేషు తత్సర్వం లక్ష్యతే స్మృతౌ ।
   ఉభయో ర్యన్న దృష్టం హి తత్పురాణైః ప్రతీయతే ॥ నా.పు.11.24.21.
2. అంగాని వేదా శ్చత్వారో మీమాంసా న్యాయవిస్తరః ।
   పురాణం ధర్మశాస్త్రం చ విద్యా హ్యేతా చతుర్దశ ॥ వి.పు.36.27.
   పురాణ న్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాంగ మిశ్రితాః ।
   వేదాః స్థానాని విద్యానాం ధర్మస్య చ చతుర్దశ ॥ యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి.1.3.
3. అస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేతద్య దృగ్వేదో
   యజుర్వేద స్సామవేదో - థర్వాంగిరస ఇతిహాసః పురాణమ్ ॥ -బృ.ఉ.IV.5.11.

పురాణాలన్నింటిలో ప్రసంగవశాన వర్ణధర్మాలు, ఆశ్రమధర్మాలు, రాజధర్మాలు, మోక్షమార్గాలు, పతివ్రతాధర్మాలు, సుభాషితాలు మొదలైన విషయాలు చెప్పబడినాయి. ఇంకను వాటిలో భగవత్తత్వం నిరూపించబడింది. కొన్ని పురాణాలు విష్ణుప్రాధాన్యాన్ని, మరికొన్ని శివాధిక్యాన్ని, ఇంకొన్ని శక్తిస్వరూప వైశిష్ట్యాన్ని ప్రతిపాదిస్తున్నాయి. ఇతర దేవతా స్వరూప నిరూపకాలైన పురాణాలు కూడా కొన్ని ఉన్నాయి. ధార్మిక విషయాలు, వివిధ వ్రతాలు, శుభాశుభకర్మలు, ప్రాయశ్చిత్తాలు, స్వర్గ-నరక సాధనాలు, యుగధర్మాలు పురాణాలలో మనకు లభిస్తున్నాయి. కావున సమాజ శ్రేయస్సుకు, ఔన్నత్యానికి ఈ పురాణాలు మిక్కిలి ఉపకారకాలనేది సర్వజన సమ్మతం.

స్కాంద పురాణంలో పురాణశ్రవణ ప్రాశస్త్య మీవిధంగా చెప్పబడింది- భూలోక పావనమైన విష్ణుకథలను వినేవారు మనుష్యలోకంలో విష్ణుభక్తులౌతారు. విష్ణుకథలను ఎల్లప్పుడు వినడానికి వీలుకాకపోతే ముహూర్తకాలం కాని, క్షణకాలం కాని విష్ణుకథను విన్నా మనుజునికి నరకం సంభవించదు. ఒక్కసారి పురాణాన్ని వినటంవలన మానవుడు సర్వ యజ్ఞఫలాన్ని, సకల దానఫలాన్ని పొందుతున్నాడు. ముఖ్యంగా కలి యుగంలో పురాణశ్రవణం కంటె జనులకు ఉత్తమధర్మం కాని, మోక్ష దాయకం గాని లేదు. విష్ణుకథాశ్రవణం, భగవన్నామ సంకీర్తనం- ఈ రెండే మనుజులకు పుణ్యవృక్ష మహాఫలాలు. సాధన, ప్రయత్నాలవలన అమృతపానం చేస్తూ ఒకానొకడు మాత్రమే జరామరణ రహితుడౌతాడు. కాని విష్ణుకథామృతాన్ని గ్రోలుతూ లోకమంతా అజరామరంగా రక్షించ బడుతుంది.

21. పురాణ ప్రవక్త పూజ్యుడు

పురాణప్రవక్త అందరికీ పూజ్యుడని స్కాందపురాణం పేర్కొంది. పురాణం చెప్పే వ్యక్తి బాలుడైనా, యువకుడైనా, వృద్ధుడైనా, దరిద్రుడైనా, పుణ్యాత్ములకతడు సదా వందనీయుడే. పురాణాలు తెలిసినవానిపట్ల ఒకప్పుడు కూడా నీచబుద్ధి ఉండరాదు. పురాణప్రవక్త ముఖంనుండి వెలువడే వాక్కు మర్త్యులకు కామధేనువు వంటిది. వేలకోట్ల జన్మలు పొంది దుః ఖితులైన వారికి పునరావృత్తి లేకుండా చేసే పురాణ కథకునికంటె వేరే గురువు ఎవరున్నారు? పురాణ కథకుడు వ్యాసాసనంపై కూర్చొని పురాణ ప్రవచన సమయంలో సమాప్తి పర్యంతం ఎవరికీ నమస్కారం చేయరాదు. దుర్జనులుండే ప్రదేశంలో, ద్యూతక్రీడాస్థలంలో ప్రాజ్ఞుడు పురాణం చెప్పరాదు. మంచి గ్రామంలో, సజ్జనులుండే ప్రదేశంలో, దేవాలయంలో, పవిత్రనదీ తీరంలో పండితుడు విష్ణు కథలను చెప్పాలి.

భక్తిశ్రద్ధలు కలవారు, ఇతర కార్యాలతో ఆసక్తి లేనివారు, వాక్కును నియంత్రించినవారు, పరిశుద్ధులు, చింతారహితులు, పుణ్యాత్ములు, పురాణ శ్రవణం చేయడానికి అర్హులు. భక్తిలేకుండా పుణ్యకథను వినేవారికి పుణ్యఫలం లభించదు. అటువంటి వారికి ప్రతిజన్మలోను దుఃఖమే సంభ విస్తుంది. తాంబూలాదులతో పురాణాన్ని పూజించి, ఆ పురాణాన్ని భక్తితో వినే మనుజులు దరిద్రులు, పాపాత్ములు కారు. పురాణప్రవచన సమయంలో (పురాణం చెప్పేటప్పుడు) బయటకు వెళ్ళే నరుల సంపదలతో పాటు భార్యాపుత్రులు భోగానంతరం నశిస్తారు.

పవిత్రమైన పురాణాన్ని తలపాగ చుట్టుకొని వినేవారు పాపాత్ములు, నీచమానవులు. పవిత్రమైన విష్ణుకథను తాంబూలచర్వణం చేస్తూ వినేవారు నరకాన్ని పొందుతారు. దంభంతో ఉన్నతాసనంపై కూర్చొని పురాణశ్రవణం చేసేవారు అక్షయ నరకాల ననుభవించి కాకులుగా పుడతారు. గరుడాసనంలో కూర్చొనిగాని, సింహాసనంపై కూర్చొనిగాని పుణ్యకథలను వినేవారు అర్జున వృక్షాలు (మద్దిచెట్లు) అవుతారు. పురాణవేత్తకు అభివాదం చేయకుండా కూర్చొని పురాణాన్ని వినేవారు విషవృక్షాలౌతారు. పడుకొని

వినేవారు అజగరాలు అవుతారు. పురాణకథకునితో సమానాసనంపై కూర్చొని వినేవారు గురుతల్పగతునితో సమానమైన పాపం పొంది నరకానికి వెళతారు.

పురాణపండితునిగాని, పాపపరిహారకమైన విష్ణుకథను గాని నిందించే వారు మరుజన్మలలో శునకాలుగా పుడతారు. పురాణప్రవచన సమయంలో చెడు సమాధానాలు చేప్పేవారు గాడిదలై, తరువాత ముంగిసలుగా జన్మిస్తారు. ఒకానొకప్పుడు కూడ పుణ్యకథను వినని మనుజులు ఘోరనరకాలనుభవించి అడవిలో కుక్కలుగ జన్మిస్తారు. పురాణప్రసంగం మధ్యలో ఆటంకం చేసే వారు కోటి సంవత్సరాలు నరకాలనుభవించి గ్రామ సూకరాలుగ (ఊరకుక్కలుగ) పుడతారు.

పురాణ ప్రవచనం జరిగేటప్పుడు దానిని అంగీకరించేవారు వినక పోయినప్పటికి మోక్షాన్ని పొందుతారు. పవిత్రమైన పౌరాణిక కథను వినిపించేవారు నూరు కోట్లకల్పాలు బ్రహ్మలోకంలో ఉండి సుఖాన్ని పొందుతారు. పురాణప్రవక్తకు కంబళి, కృష్ణాజినం, వస్త్రాలు, మంచం, ఆసనం మొదలైనవి సమర్పించేవారు స్వర్గలోకాన్ని పొంది, కోరిన భోగాల ననుభవించి, బ్రహ్మాది లోకాలలో ఉండి ముక్తిని పొందుతారు. పురాణం తెలిసిన వానికి నూతన యజ్ఞోపవీతాన్నిచ్చేవారు ప్రతిజన్మలోను భోగులు, జ్ఞానసంపన్నులౌతారు. మహాపాతకులుగాని, ఉపపాతకులుగాని పురాణ శ్రవణం వలననే పరమపదాన్ని పొందుతారు.

22. అష్టాదశ మహాపురాణాలు

1. బ్రహ్మపురాణం :

బ్రహ్మదేవుడు దీనిని మరీచికి ఉపదేశించాడు. దీనిలో మానవుడు ధర్మార్థకామమోక్షాలనే నాలుగు పురుషార్థాలను ఎలా సాధించాలో తెలియజేసే అనేక ఆఖ్యానాలు, ఉపాఖ్యానాలున్నాయి.

2. పద్మపురాణం

శ్రీమహావిష్ణువు నాభికమలం నుండి ఉద్భవించడంవలన ఈ పురాణానికి పద్మపురాణమని పేరొచ్చింది. దీనిలో క్షీరసాగరమథనం, దక్షయజ్ఞ వినాశనం, వామనావతారవర్ణనం, తారకాసుర వృత్తాంతం మొదలైన విషయాలు వర్ణించబడినాయి. ఈ పురాణం ఈ జగత్తంతా హరిమయమని ప్రతిపాదిస్తుంది.

3. విష్ణుపురాణం

ఈ పురాణం సకలధర్మాలను బోధిస్తుంది. దీనిలో శ్రీకృష్ణావతార వర్ణనం, కలిపురుషలక్షణాలు, భగవత్సంకీర్తనామాహాత్మ్యం మొదలగు విషయాలు విస్తృతంగా చెప్పబడినాయి. వైష్ణవ సిద్ధాంతాలకు మూల భూతమైనదీ పురాణం.

4. వాయుపురాణం (శివపురాణం)

దీనిలో వాయుదేవుడు ధర్మవిషయాలను, శివలీలలను చక్కగా చెప్పాడు. దీనిలో ఓంకార ప్రాశస్త్యాన్ని గూర్చి విస్తృతంగా వర్ణించబడింది. ఓంకారమనే అక్షర పరబ్రహ్మాన్ని ఎవరు తెలుసుకొంటారో, ధ్యానిస్తారో వారు ఈ సంసార సాగారాన్ని తరించి శివసాయుజ్యాన్ని పొందుతారని ఈ పురాణం పేర్కొంది.

5. భాగవతపురాణం

ఈ పురాణంలో భగవంతుని లీలావిశేషాలు అత్యద్భుతంగా వర్ణించబడినాయి. దీనిలో భక్తుల వృత్తాంతాలు వర్ణించబడటంచేత దీనికి భాగవతమని పేరొచ్చింది. భగవంతుని భక్తులు భాగవతులు. దీనిలోని కథలు మానవుల బాధలను పోగొట్టి మనస్సుకు శాంతినిస్తాయి. ఈ పురాణాన్ని పారాయణం చేయడంవలన సకలాభీష్టాలు సిద్ధిస్తాయి. దీనిలోని దశమ స్కంధంలో శ్రీకృష్ణావతార విశేషాలు విస్తృతంగా వర్ణించబడినాయి. సర్వవేదాంతసారం ఈ పురాణంలో నిగూఢంగా ఉంది.

6. నారద పురాణం

ఈ పురాణంలో ప్రధానంగా విష్ణుతత్త్వం వర్ణించబడింది. దీనిలో పురాణాల ప్రాశస్త్యం, శివకేశవుల అభేదం, భక్తివైశిష్ట్యం, సదాచారం, పురాణ ప్రవక్తపట్ల గౌరవం, కలియుగంలో నిషిద్ధాలైన కార్యాలు, కన్యలకు వివాహ యోగ్యత్వ – అయోగ్యత్వ లక్షణాలు, సత్యహరిశ్చంద్రుని వృత్తాంతం, శ్రీకృష్ణుని మాహాత్మ్యం, సృష్టివర్ణనం, సుభాషితాలు మొదలగు విషయాలు విస్తృతంగా వర్ణించబడినాయి.

7. మార్కండేయ పురాణం

దీనిలో జైమిని – మార్కండేయ మహర్షుల సంవాదరూపంలో విషయాలు విశదీకరించబడినాయి. అనంతరం మునుల ధర్మసందేహాలను మార్కండేయ మహర్షి ఉపదేశరూపంగా నివృత్తి చేస్తాడు. ఇంకను దీనిలో హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం, పతివ్రతా మాహాత్మ్యం, మదాలస కథ, రాజధర్మాలు, వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు, యోగదర్శన సిద్ధాంతాలు, ఓంకార స్వరూపం, బ్రహ్మాండోత్పత్తి, ప్రళయం, దేవీమాహాత్మ్యం, సూర్యవంశ వర్ణనం మొదలగు విషయాలు వర్ణించబడినాయి. జైమిని మహర్షి ధర్మపక్షులకు మహాభారతం లోని సందేహాలను నివృత్తి చేయడం మనకీ పురాణంలో కనబడుతుంది.

8. అగ్ని పురాణం

ఈ పురాణాన్ని అగ్నిదేవుడు వసిష్ఠ మహర్షి కుపదేశించడం వలన దీనికి 'ఆగ్నేయ' మని పేరు. దీనిలో దశావతార వర్ణనం, శ్రీరామచరితం, రామాయణ, మహాభారతాల్లోని ప్రధాన ఘట్టాలు, సృష్టి వర్ణనం, వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు, వివిధ వ్రతాలు, రత్నపరీక్ష, అలంకారశాస్త్ర విషయాలు, ప్రళయ వర్ణనం, అద్వైత బ్రహ్మతత్త్వం మొదలైన విషయాలు వివరించబడినాయి. అందువల్లనే ఈ పురాణంలో సర్వవిద్యలు ప్రదర్శించబడ్డాయని దీనిలోనే ఇలా చెప్పబడింది –

'ఆగ్నేయే హి పురాణే – స్మిన్ సర్వా విద్యా ప్రదర్శితాః'.

9. భవిష్య పురాణం

దీనిని సుమంతు మహర్షి, జనమేజయుని పుత్రుడైన శతానీకునకు ఉపదేశించాడు. దీనిలో సూర్యభగవానుని ఉపాసనావిషయం విస్తారంగా వర్ణించబడింది. ఈ పురాణంలో జయచంద్రుడు, పృథ్వీరాజు, అక్బరు మొదలైన రాజుల చరిత్రలు, పాణిని, పతంజలి మొదలైన మహర్షుల చరిత్రలు కబీరు, నానక్ మొదలైన భక్తుల వృత్తాంతాలు విపులంగా వర్ణించబడినాయి. ఇంకను సావిత్రీ మాహాత్మ్యం, స్త్రీధర్మాలు, అనేక వ్రతాలు, సాంబచరితం, ధర్మస్వరూపం, సృష్టివర్ణనం, కల్క్యవతార వర్ణనం మొదలైన విషయాలు ప్రస్తావించబడినాయి.

10. బ్రహ్మవైవర్త పురాణం

ఈ పురాణాన్ని సావర్ణిమనువు నారదునకుపదేశించాడు. పూర్వం శ్రీకృష్ణభగవానుడు ఈ పురాణాన్ని బ్రహ్మకివ్వడంవల్ల, దీనిలో శ్రీకృష్ణుడు పరబ్రహ్మ స్వరూపాన్ని వివరించడంచేత దీనికి 'బ్రహ్మ వైవర్త'మని పేరొచ్చింది. దీనిలోని బ్రహ్మ ఖండంలో పరబ్రహ్మ వర్ణనం, ప్రకృతి ఖండంలో శ్రీకృష్ణుని ఆదేశానుసారం ప్రకృతిమాత దుర్గ– లక్ష్మి– సరస్వతీరూపాల్లో ఆవిర్భవించడం, గణేశ ఖండంలో వినాయకుని వర్ణనం, శ్రీకృష్ణ ఖండంలో కృష్ణలీలలు వర్ణించబడినాయి. ఇంకను దీనిలో భూదానమహిమ, గంగావతరణం, శంఖ చూడ వృత్తాతం, తులసీమాహాత్మ్యం, దేవకీవసుదేవుల వృత్తాంతాలు చెప్పబడినాయి.

11. లింగపురాణం

అగ్నిలింగరూపంలోనున్న శివుడు ఉపదేశించడంవల్ల దీనికి లింగ పురాణమని ప్రసిద్ధి కలిగింది. దీనిలో ఇరవై ఎనిమిది విధాలైన శివావతార కథలు, శైవవ్రతాలు, శైవతీర్థాలు, యుగధర్మాలు, సూర్య చంద్రవంశరాజుల

వర్ణనలు, యయాతి చరిత్ర, శివతత్త్వం మొదలైన విషయాలు వర్ణించ బడినాయి.

12. వరాహ పురాణం

ఈ పురాణాన్ని వరాహస్వామి భూదేవికి ఉపదేశించాడు. దీనిలో వివిధ వ్రతాలు, భగవంతుని స్తోత్రాలు, మధురామాహాత్మ్యం, నాచికేతోపాఖ్యానం, నారదమహర్షి పూర్వజన్మ వృత్తాంతం, ధర్మవ్యాధుని చరిత్ర, పార్వతీదేవి జననం, యుగధర్మాలు, విష్ణుపూజాఫలం మొదలైన విషయాలు చెప్పబడినాయి.

13. వామన పురాణం

ఈ పురాణాన్ని బ్రహ్మదేవుడు నారద మహర్షికి ఉపదేశించాడు. దీనిలో వామనావతార కథ రెండు పర్యాయాలు విస్తృతంగా వర్ణించబడటంచేత దీనికి వామన పురాణమని ప్రసిద్ధి వచ్చింది. దీనిలో ప్రధానంగా వైష్ణవ ధర్మాలు, విశ్వోత్పత్తి, ప్రళయవర్ణనం, కామదహనం, ప్రహ్లాదునికి వరదానం చేయడం, సుకేశి చరితం, దేవీమాహాత్మ్యం, తీర్థమహిమ, కురుక్షేత్ర మాహాత్మ్యం, పార్వతీపరిణయం, వినాయక విజయం, మురాసుర సంహారం, గజేంద్రమోక్షం మొదలైన విషయాలు విపులంగా వర్ణించబడినాయి.

14. కూర్మ పురాణం

కూర్మరూపియైన శ్రీ మహావిష్ణువు ఈ పురాణాన్ని దేవేంద్రుని సమక్షంలో మహర్షులకుపదేశించాడు. దీనిలో లక్ష్మీదేవి–ఇంద్రద్యుమ్నుల సంవాదం, విష్ణుమూర్తి–మహర్షుల సంవాదం, శివకేశవుల అభేదం, సృష్టిప్రక్రియ, వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు, భృగువంశ వర్ణనం, వ్యాస – పాండవుల సంవాదం, యుగధర్మాలు, కాశీ – ప్రయాగ మాహాత్మ్యాలు, ద్వాదశాదిత్య వర్ణనం, హేమకూట వర్ణనం, అష్టాంగయోగం, నర్మదానదీ మాహాత్మ్యం మొదలైన విషయాలు విస్తృతంగా చెప్పబడినాయి.

15. మత్స్యపురాణం

మత్స్యరూపియైన మాధవుడు ఈ పురాణాన్ని వైవస్వత మనువు కుపదేశించాడు. దీనిలో మత్స్యావతార వర్ణనం, బ్రహ్మాండోత్పత్తి, సూర్య చంద్రవంశ రాజుల వర్ణనం, కాశీ – గయ – ప్రయాగ క్షేత్రాల వర్ణనం, పురూరవ వృత్తాంతం, దేవాసుర సంగ్రామం, తారకాసుర వృత్తాంతం, నృసింహావతార వర్ణనం, రాజధర్మాలు, క్షీరసాగర మథనం మొదలైన విషయాలు విశదీకరించబడినాయి.

16. గరుడ పురాణం

భగవంతుడైన శ్రీ మహావిష్ణువు గరుత్మంతుని ప్రశ్నలకు సమాధాన రూపంగా చెప్పడంవల్ల దీనికి గరుడ పురాణమని ప్రసిద్ధి కలిగింది. దీనిలోని పూర్వ ఖండంలో భగవంతుని అవతారాలు, విష్ణు మాహాత్మ్యం, రత్నపరీక్ష, ఆయుర్వేద వైద్య విషయాలు, పశుచికిత్స, రాజనీతి, ఆశ్రమ ధర్మాలు, ఛందశ్శాస్త్రం, సాంఖ్యయోగం, వివిధ వ్రతాలు మొదలైన విషయాలు విపులంగా ప్రతిపాదించబడినాయి. ఉత్తర ఖండానికి 'ప్రేతకల్ప'మని పేరు. దీనిలో మరణానంతరం జీవుని స్థితి, యమలోకమార్గం, వైతరణీనది, యమలోక వర్ణనం, ప్రేతస్వరూపం, వివిధ నరకాలు, శ్రాద్ధవిధులు, సుభాషిత శ్లోకాలు చెప్పబడినాయి.

17. బ్రహ్మాండ పురాణం

ఈ పురాణాన్ని వాయుదేవుడు వ్యాస భగవానునికి ఉపదేశించాడు. సమస్త బ్రహ్మాండ సృష్టికి సంబంధించిన సకల విశేషాలు దీనిలో వర్ణించ బడటంచేత దీనికి 'బ్రహ్మాండపురాణ'మని పేరు ప్రసిద్ధమైంది. దీనిలో సప్తద్వీప వర్ణనం, శ్రీరామ – పరశురాముల చరిత్ర, దివోదాసు కథ, చతుర్యుగ పరి మాణం, నక్షత్రగ్రహ వర్ణనం మొదలైన విషయాలు వర్ణించబడినాయి. దీనిలో శ్రీరామచంద్రుడు పరబ్రహ్మ స్వరూపుడని, సీతాదేవి మాయాస్వరూపిణి

అని చెప్పబడింది. అధ్యాత్మ రామాయణం, శ్రీ లలితోపాఖ్యానం కూడ బ్రహ్మాండ పురాణంలోనివే.

18. స్కాంద పురాణం

వ్యాసమహర్షి రచించిన గ్రంథాల్లో మహాభారతం తరువాతి స్థానం ఈ పురాణానికి కల్పించబడింది. భగవంతుడైన మహేశ్వరుని నుండి కుమారస్వామి ఈ పురాణాన్ని ఉపదేశరూపంగా స్వీకరించి, తరువాత మునులకుపదేశించడం వలన దీనికి 'స్కాందపురాణ'మని ప్రసిద్ధివచ్చింది. ఈ పురాణం మహాపురాణం, ఉపపురాణమని రెండు విధాలుగా లభిస్తున్నది. ఒకటి ఖండాత్మకం, మరొకటి సంహితారూపం. దీనిలో పార్వతీ పరమేశ్వరుల లీలావిశేషాలు, శ్రీవేంకటాచల మాహాత్మ్యం, జగన్నాథక్షేత్ర మాహాత్మ్యం, బదరికాశ్రమ మాహాత్మ్యం, సేతు మాహాత్మ్యం, కాశీక్షేత్ర మాహాత్మ్యం, ధర్మారణ్య మాహాత్మ్యం, సుప్రసిద్ధమైన శ్రీసత్యనారాయణ వ్రతమాహాత్మ్యం, తాపీతీరంలోని తీర్థాల వర్ణన, ద్వారకానగర వర్ణన, విశ్వకర్మోపాఖ్యానం మొదలగు విషయాలు వర్ణించబడినాయి[1].

23. స్కాంద మహాపురాణం

యత్ర స్కందః స్వయం శ్రోతా వక్తా సాక్షా న్మహేశ్వరః ।
తత్తు స్కాందం సమాఖ్యాతం ఏకాశీతి సహస్రకమ్ ॥
– శివపురాణం, ఉ.సం. 44-133

బ్రహ్మవైవర్త పురాణం శ్రీకృష్ణ జన్మఖండం 132వ అధ్యాయంలో స్కాంద పురాణం గురించి ఇలా చెప్పింది–

ఏకాశీతి సహస్రం చ పరమేవ శతాధికమ్ ।
వరం స్కాందపురాణం చ సద్భి రేవం నిరూపితమ్ ॥

1. పురాణ పరిచయము, డా॥ రామకృష్ణ జానమద్ది, శారదా పబ్లికేషన్స్, తిరుపతి, 1997.

అలాగే బృహన్నారదీయ పురాణం ఇలా పేర్కొంది – 'కార్తికేయునిచే తత్పురుషకల్పంలో సిద్ధి ప్రదాయక ధర్మాలు స్కాందపురాణంలో చెప్పబడినాయి. అది సర్వపాపహరమైంది. దానిలో ఏడుఖండాలు, 1671 అధ్యాయాలు, 81 వేల శ్లోకాలున్నాయి. ఎవరైతే దీన్ని పఠిస్తారో లేదా వింటారో వారు సాక్షాత్తు శివునివలె సమర్థవంతులవుతారు[1].

ఇంకను స్కాందపురాణం ప్రథమ ఖండంలోని నాలుగవదైన ద్వారకామాహాత్మ్యంలో, నలభై నాలుగవ అధ్యాయంలో ఇలా పేర్కొంది –

ఏత త్పురాణ మఖిలం పురా స్కందేన భాషితమ్ ।
భార్గవే బ్రహ్మపుత్రాయ తస్మా ల్లేభే తథాంగిరాః ॥

తతశ్చ చ్యవనః ప్రాప ఋచీకశ్చ తతో మునిః ।
ఏవం పరంపరా ప్రాప్తం సర్వేషు భువనేష్వపి ॥
– స్కాం.పు. VII 4.44-1-2

మత్స్యపురాణం ప్రకారం స్కాందపురాణంలో 81 వేల నూరు శ్లోకాలున్నాయి. తత్పురుష కల్ప ప్రసంగంలో స్కందుడు అనేక ఉపాఖ్యానాలు, మాహేశ్వర ధర్మాలు చెప్పాడు. అదే మనుష్యలోకంలో స్కంద పురాణమని

1. శృణు వక్ష్యే మరీచే చ పురాణం స్కాంద సంజ్ఞితమ్ ।
యస్మి న్ప్రతిపదం సాక్షా న్మహాదేవో వ్యవస్థితః ॥
పురాణే శతకోటౌ తు యచ్చైవం వర్ణితం మయా ।
లక్షిత స్యార్థజాతస్య సారో వ్యాసేన కీర్తితః ॥
స్కాందాహ్వయ స్యాత్ర ఖండాః సప్తైవ పరికల్పితాః ।
ఏకాశీతి సహస్రం తు స్కాందం సర్వాఘ కృంతనమ్ ॥
య శ్శృణోతి పఠే ద్వాపి స తు సాక్షా చ్ఛివః స్థితః ।
యత్ర మాహేశ్వరాః ధర్మాః షణ్ముఖేన ప్రకాశితాః ॥
కల్పే తత్పురుషే వృత్తాః సర్వసిద్ధి విధాయకాః ॥ – బృ.నా.పు. 104. 1-5.

ప్రసిద్ధి చెందింది[1]. శంకరుడు బ్రహ్మాది దేవతల సమక్షంలో పార్వతీదేవికి స్కాందపురాణాన్ని చెప్పాడు. ఆమె కార్తికేయునికి, అతడు నందికి, నంది అత్రి కుమారునికి, అతడు వ్యాసునికి, వ్యాసుడు సూతునికి, సూతుడు ఋషులకు దీనిని చెప్పారు. ఈ విధంగా ఇది లోకంలో ప్రసిద్ధి చెందింది[2].

కాని స్కాంద పురాణం రేవాఖండం అవతారిక ఇలా పేర్కొంది – 'ఈ పురాణాన్ని వాయుదేవుడు స్కందునికి, స్కందుడు వశిష్ఠునికి, వశిష్ఠుడు పరాశరమహర్షికి, ఆయన జాతుకర్ణునికి, ఆతడు మహర్షులకు, వారు ఆ తరువాత పరంపరగా అసంఖ్యాకులైన బ్రాహ్మణులకు చెప్పడం జరిగింది[3].

స్కాందపురాణం ప్రభాస ఖండం చివరి అధ్యాయం ఇలా చెప్పింది –

స్కాందం పురాణం ఏతచ్చ కుమారేణ పురోద్ధృతమ్ ।
ఇదం పురాణం ఆయుష్యం చాతుర్వర్ణ సుఖప్రదమ్ ॥
నిర్మితం షణ్ముఖేనేహ నియతం సుమహాత్మనా ।

– స్కాం.పు. VII. IV. 44.3,4

1. యత్ర మాహేశ్వరాన్ ధర్మాన్ అధికృత్య చ షణ్ముఖః ।
కల్పే తత్పురుషే వృత్తే చరితై రుపబృంహితమ్ ॥
స్కాందం నామ పురాణం త దేకాశీతి నిగద్యతే ।
సహస్రాణి శతం చైక మితి మర్త్యేషు పఠ్యతే ॥ – మ.పు.53–41, 42.

2. పురా కైలాసశిఖరే బ్రహ్మాదీనాం చ సన్నిధౌ ।
స్కాందం పురాణం కథితం పార్వత్యగ్రే పినాకినా ॥
పార్వత్యా షణ్ముఖస్యాగ్రే తేన నందిగణాయ వై ।
నందినాత్రి కుమారాయ తేన వ్యాసాయ ధీమతే ॥
వ్యాసేన చ సమాఖ్యాతం భవద్భ్యో - హం ప్రకీర్తయే । – స్కాం.పు.ప్ర.ఖం.

3. వాయోః సకాశాత్ స్కందేన శ్రుతమేతత్ పురాతనమ్ ।
వశిష్ఠః శ్రుతవాన్ తస్మాత్ పరాశరః తతః పరమ్ ॥
తస్మాచ్చ జాతుకర్ణేన తస్మాచ్చైవ మహర్షిభిః ।
ఏవం పరంపరా ప్రాప్తం శతసంఖ్యై ర్ద్విజోత్తమైః ॥ – స్కాం.పు.రేవాఖండం.

స్కాందపురాణంలో 84 వేల శ్లోకాలున్నాయని, ఇది స్కందు దుపదేశించిన మహాపురాణమని అగ్ని పురాణమిలా పేర్కొంది –

'చతురశీతి సాహస్రం స్కాందం స్కందేరితం మహత్ ।'

– అగ్నిపురాణం, 272–17

శ్రీ జి.వి.టాగరే మహాశయుడు స్కాందపురాణం మహా మహి మత్వాన్ని, ప్రాశస్త్యాన్ని ఈ విధంగా అభివర్ణించాడు –

"The Skanda Purana is not one book but a library of such Sthala Puranas or Tirtha Mahatmyas. Hence its importance for researchers in different disciplines. The Skanda Purana is thus a mine of Social, Cultural, Political, Historical, Geographical, Religious and Phylosophical information.

The Skanda Purana is specially important, as it covers practically the whole of India. Thus it describes the Topography, Cultural traditions etc., of the major part of India. The general literary standard of the Skanda Purana is certainly high. Especially Kasi khanda is very beautiful'[1].

మొదటి స్కాందపురాణం ఏడు ఖండాలుగా విభజించబడింది[2]. 1.మహేశ్వర ఖండం 2.వైష్ణవ ఖండం 3.బ్రహ్మ ఖండం 4.కాశీ ఖండం

1. SK.P., translated and annotated by Tagare, G.V. Motilal Banarsidass, Delhi - 1972, Part - I, Introduction, P. 13, 14.

2. స్కాందం తు సప్తధా భిన్నం వేదవ్యాసేన ధీమతా ।
ఏకాశీతి సహస్రాణి శతం చైకం చ సంఖ్యయా ॥
తస్మా ద్యో యో విభాగస్తు స్కాంద మాహాత్మ్య సూచకః ।
మాహేశ్వర స్సమాఖ్యాతో ద్వితీయో వైష్ణవః స్మృతః ॥
తృతీయో బ్రహ్మణః ప్రోక్తః సృష్టి సంక్షేప సూచకః ।
కాశీమాహాత్మ్య సంయుక్తః చతుర్థః పరిపఠ్యతే ॥

5.అవంతీ ఖండం లేదా రేవా ఖండము 6.తాపీ ఖండం లేదా నాగర ఖండం 7.ప్రభాస ఖండం. వీటిలో క్రమంగా 174, 153, 77, 100, 387, 179, 414– మొత్తం 1671 అధ్యాయాలు, 81,000 శ్లోకాలున్నాయి. ప్రతి ఖండంలో 12,500 శ్లోకాలున్నాయి . స్కాందపురాణం ప్రభాస ఖండం 40వ అధ్యాయం ద్వారకాప్రస్తావనలో ఇలా పేర్కొంది–

'మండితం సప్తభిః ఖండైః స్కాందం యః శ్రుణుయా న్నరః ।'

ఇంకను తత్పురుషకల్పమిలా చెప్పింది –

మాహేశ్వరో వైష్ణవ బ్రాహ్మ కాశ్య స్త్వావంతికా నాగర మత్ర షష్ఠమ్ ।
ప్రాభాసికో విప్రవరేణ ఖండా స్స్కాందే పురాణే కథితాః సుపుణ్యాః ॥

1. మాహేశ్వర ఖండం

స్కాంద పురాణంలోని మొదటిదైన మాహేశ్వర ఖండంలో రెండు అవాంతర ఖండాలున్నాయి 1. కేదార ఖండం 2. కుమారికా ఖండం. దీనిలో శివపార్వతుల అనేకవిధాలైన లీలలు మరియు అరుణాచల మాహాత్మ్యం మొదలగు విషయాలు మనోహరంగా వర్ణించబడినాయి.

2. వైష్ణవ ఖండం

దీనిలో తొమ్మిది మాహాత్మ్యాలు చెప్పబడినాయి. అవి 1. శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యం, 2. శ్రీ జగన్నాథ క్షేత్ర మాహాత్మ్యం (పురుషోత్తమ క్షేత్ర మాహాత్మ్యం), 3. బదరికాశ్రమ మాహాత్మ్యం, 4. భాగవత మాహాత్మ్యం, 5. అయోధ్యా మాహాత్మ్యం, 6. వాసుదేవ మాహాత్మ్యం 7. వైశాఖ మాహాత్మ్యం, 8. కార్తీక మాహాత్మ్యం, 9. మార్గశీర్ష మాహాత్మ్యం.

రేవాయాః పంచమో భాగః సోజ్జయిన్యాః ప్రకీర్తితః ।
షష్ఠః కల్పో నాగరశ్చ తీర్థమాహాత్మ్య సూచకః ॥
సప్తమో - యం విభాగో - యం స్మృతః ప్రాభాసికో ద్విజాః ।
సర్వే ద్వాదశ సాహస్రా విభాగాః సంప్రకీర్తితాః ॥ – స్కాం.పు.ప్ర.ఖం.అ.2.

వైష్ణవ ఖండంలోని ఉత్కళ ఖండంలో పూరీ జగన్నాథ మందిర పూజావిధి, ప్రతిష్ఠ, దానికి సంబంధించిన ఉపాఖ్యానాలు మరియు నారదుని ఉపదేశంతో ఇంద్రద్యుమ్నుడు జగన్నాథుని స్థానాన్ని అన్వేషించడం విస్తృతంగా వర్ణించబడినాయి. జగన్నాథపురం ప్రాచీన చరిత్రను తెలుసు కోవడానికి ఈ ఖండం మిక్కిలి ఉపయోగకరం[1].

3. బ్రహ్మ ఖండం

దీనిలో కూడా రెండు అవాంతర ఖండాలున్నాయి. 1.బ్రహ్మఖండము, 2.బ్రహ్మోత్తర ఖండము. మొదటిదానిలో ధర్మారణ్య మాహాత్మ్యం విశదంగా వర్ణించబడింది. రెండవ దానిలో ఉజ్జయినిలో వెలసిన మహాకాలుని ప్రతిష్ఠ మరియు పూజావిధులు విశేషంగా వర్ణించబడినాయి. దీనిలో సేతు మాహాత్మ్యం కూడా చెప్పబడింది.

4. కాశీ ఖండం

దీనిలో కాశీక్షేత్ర సమగ్ర వర్ణన మనకు కనబడుతుంది. కాశీపట్టణ లోకోత్తర మహిమను వర్ణించడంతోపాటు అక్కడ ఉన్నటువంటి సమస్త

1. ద్వితీయో వైష్ణవః ఖండ స్తస్యాఖ్యానాని మే శ్రుణు ।
ప్రథమం భూమి వారాహం సమాఖ్యానం ప్రకీర్తితమ్ ॥
యత్ర రోచకకుద్రస్య మాహాత్మ్యం పాపనాశనమ్ ।
కమలాయాః కథా పుణ్యా శ్రీనివాస స్థితి స్తతః ॥
కులాలాఖ్యానకం చాత్ర సువర్ణముఖరీ కథా ।
నానాఖ్యాన సమాయుక్తా భరద్వాజ కథాద్భుతా ॥
మతంగాంజన సంవాదః కీర్తితః పాపనాశనః ।
పురుషోత్తమ మాహాత్మ్యం కీర్తితః చోత్కళే తతః ॥
అశ్వమేధ కథా రాజ్ఞో బ్రహ్మలోక గతి స్తథా ।
రథయాత్రా విధిః పశ్చా జ్జప స్నాన విధి స్తథా ॥
(నారదీయ మహాపురాణోక్తః స్కాందమహాపురాణస్థ విషయానుక్రమణికాధ్యాయః – అష్టాదశ పురాణదర్పణ్ – పండిత జ్వాలా ప్రసాద మిశ్ర, నాగప్రకాశక్, ఢిల్లీ, 1990, పు. 293 – 295).

దేవతల, శివలింగాల ఆవిర్భావం మరియు మాహాత్మ్యాల విశిష్ట వర్ణనం దీనిలో ఉంది. కాశీక్షేత్ర ప్రాచీన స్వరూపం, భౌగోళిక స్వరూపం తెలుసు కోవడానికి మహత్త్వపూర్ణమైన ఈ కాశీఖండం మిక్కిలి ఉపయోగకరమైంది.

కాశీక్షేత్ర మాహాత్మ్యం

వ్యాసభగవానుడు ఈ ఖండంలో కాశీవైశిష్ట్యాన్ని ఈ విధంగా వర్ణించాడు–

అయోధ్య, అవంతి, మధుర, ద్వారక, కంచి, మాయాపురి (హరిద్వారం) వీటిలో మృతి చెందినవారు ఈ ఆరు పట్టణాల ప్రభావంవల్ల పాపులైనా స్వర్గానికి వెళ్ళి, భోగాలనుభవించి, కాశీలో జన్మించి, మరణానంతరం ముక్తులవుతారు. అనగా ఈ ఆరు పట్టణాలు సాక్షాత్తుగా ముక్తిదాయకాలు కావు. కాని అక్కడ మరణానంతరం కాశీలో జన్మను పొందే, శాశ్వత ముక్తిని పొందగలుగుతారు. వేరే మార్గం లేదు. కాని కాశీక్షేత్రం సాక్షాత్తుగా ముక్తిని ప్రసాదిస్తుంది. ఇతర పురాలు పరంపరగా ముక్తిదాయకాలు. అందువల్లనే **'కాశ్యాం తు మరణాన్ముక్తిః'** (కాశీలో మరణిస్తే ముక్తి లభిస్తుంది) అని ప్రసిద్ధి ఏర్పడింది[1].

---

1. అయోధ్యాయా మథావంత్యాం మధురాయా మథాపి వా ।
ద్వారవత్యాం చ కాంచ్యాం వా మాయాపుర్యాం మృతా నృప! ॥
అపి పాతకినో యే చ కాలేన నిధనం గతాః ।
తే హి స్వర్గా దిహాగత్య కాశ్యాం మోక్ష మవాప్నుయుః ॥
ఏతాని యాని ప్రోక్తాని కాశీప్రాప్తికరాణి చ ।
ప్రాప్య కాశీం భవే న్ముక్తో జంతు ర్నాన్యత్ర కుత్రచిత్ ॥
శ్రుతి స్మృతి విహీనా యే శౌచాచార వివర్జితాః ।
యోషాం క్వాపి గతిర్నాస్తి తేషాం వారాణసీ గతిః ॥
విపన్నానాం చ జంతూనాం యత్ర విశ్వేశ్వర స్స్వయమ్ ।
కర్ణే జాపం ప్రకురుతే కర్మ నిర్మూలన క్షమమ్ ॥
–స్కాం. పు. కా. ఖం. 24–63, 64; 25–42; 32–79; 21–98.

కాశీ సిద్ధిక్షేత్రం. పార్వతీపరమేశ్వరుల అవిముక్త క్షేత్రం. ఇక్కడ విశ్వనాథుడు, అన్నపూర్ణాదేవి, గంగాదేవి నిరంతరం జాగరూకులై విలసిల్లుతున్నారు. ఈ ముగ్గురి సాన్నిధ్యం వలన ఇక్కడ పారమార్థిక సిద్ధి మరియు ముక్తి లభిస్తుందనడంలో ఆశ్చర్యమేముంది?[1]

కాలగతిలో శిథిలమైన దేవాలయాన్ని పునరుద్ధరించే వారి పుణ్యఫలం ప్రళయంలో కూడా నశించదని కాశీఖండం దేవాలయాల జీర్ణోద్ధరణ మహత్తును వివరించింది[2].

5. అవంతీఖండం (రేవాఖండం)

ఈ ఖండం నర్మదానది ఉత్పత్తి మరియు ఆ నదీతీరాన ఉన్న సమస్త తీర్థాలు, ఇంకను ఉజ్జయినిలో ఉన్నటువంటి వివిధ శివలింగాల ఉత్పత్తి, మాహాత్మ్యాలను మనోహరంగా వర్ణించింది. అలాగే మహాకాలుని వర్ణనం అత్యద్భుతంగా ఉంది. ప్రాచీన అవంతీపుర ధార్మికస్థితి దిగ్దర్శనానికి ఈ ఖండం బాగా ఉపకరిస్తుంది.

శ్రీ సత్యనారాయణ వ్రత మాహాత్మ్యం

భారతవర్షంలోని విభిన్న ప్రాంతాల్లో శ్రీ సత్యనారాయణ వ్రత కథ ప్రచారంలో ఉంది. భారతదేశంలోని మారుమూల ప్రాంతాల్లో కూడా తరచు

---

1. గంగా విశ్వేశ్వర ః కాశీ జాగర్తి త్రితయం యతః ।
తత్ర నైఃశ్రేయసీ లక్ష్మీ ర్లభ్యతే చిత్ర మత్ర కిమ్ ॥
క్షేమమూర్తి రియం కాశీ క్షేమమూర్తి ర్భవాన్ భవః ।
క్షేమమూర్తి స్త్రిపథగా నాన్యత్ క్షేమత్రయం క్వచిత్ ॥
కాశ్యాం ప్రాణాన్ సముత్సృజ్య స్మరన్ విశ్వేశ్వరం శివమ్ ।
న జాతు జాయతే జంతుః జననీ జఠరే పునః ॥
–స్కాం.పు.కా.ఖం.35–20; 64–38,39;41–76.

2. కాలేన భగ్నమాపన్నం జీర్ణోద్ధారం కరోతి యః ।
ఇహ తస్య ఫలస్యాంతః ప్రళయే – పి న జాయతే ॥
–స్కాం.పు. కా.ఖం. 21–116.

ప్రత్యేక సందర్భాల్లో గొప్ప శ్రద్ధతో భక్తిపూర్వకంగా ఈ కథను చెబుతారు, వింటారు. అలాగే శ్రీ సత్యనారాయణ వ్రతాన్ని ఆచరిస్తారు. తమ తమ అభీష్టసిద్ధి కొరకు ఎందరో జనులు ఈ కథను వరదానప్రదాయినిగా ఆదరిస్తారు. ఈ విధంగా ధార్మిక జగత్తులో ఈ కథకు భారతదేశమంతటా గొప్ప ప్రచారం, ఆదరణ ఉంది. ఎప్పుడైనా ఎక్కడైనా కొద్ది ప్రయత్నంతో స్వల్పవ్యయంతో ఈ వ్రతాన్ని ఎవరైనా ఆచరించవచ్చు. అత్యంత మహిమోపేతమైన ఈ వ్రతకథ స్కాందపురాణంలోని రేవాఖండంలో చెప్పబడింది.

6. తాపీఖండం (నాగర ఖండం)

దీనిలో నర్మదానదికి సహచరియైన తాపీనదీ తీరంలో ఉన్న అనేక తీర్థాల వివరణ ఉంది. నారదీయ పురాణం ఈ ఖండాన్ని నాగరఖండంగా పేర్కొంది. దీనిలో మూడు పరిచ్ఛేదాలున్నాయి. 1. విశ్వకర్మోపాఖ్యానం, 2. విశ్వకర్మ వంశోపాఖ్యానం, 3. హాటకేశ్వర మాహాత్మ్యం. దీనిలో గుర్జరీయ నాగర బ్రాహ్మణుల ఉత్పత్తి విశేషంగా వర్ణించబడింది. ప్రాచీన భారతదేశ సామాజిక దశను తెలిసికోవడానికి ఈ ఖండం మిక్కిలి సహాయకారి.

7. ప్రభాసఖండం

దీనిలో ప్రభాస క్షేత్ర విశద వర్ణన ఉంది. ద్వారకానగర పరిసర భూగోళం గురించి తెలిసికోవడానికి ఈ ఖండం మూలాధారం.

ఈ విధంగా స్కాందపురాణంలో తీర్థవర్ణన వ్యాజంతో ప్రాచీన భారతవర్ష భౌగోళిక స్థితియొక్క మహత్త్వపూర్ణమైన దిగ్దర్శనం లభిస్తుంది. దీనిలో అనేక కథలు భిన్న భిన్న రూపాలలో చెప్పబడినాయి.

24. స్కాంద – ఉపపురాణం

రెండవదైన స్కాందోపపురాణం ఆరు సంహితలుగాను, యాభై ఖండాలుగాను విభజించబడినట్లు స్కాందపురాణం శంకరసంహితలోని

హాలాస్య మాహాత్మ్యం ప్రతిపాదించింది[1]. సూతసంహిత ఈ ఆరు సంహితల శ్లోకసంఖ్యను కూడా స్పష్టంగా నిర్దేశించింది[2].

1. సనత్కుమార సంహిత	36,000 శ్లోకాలు
2. సూతసంహిత	6,000 ”
3. శంకర సంహిత	30,000 ”
4. వైష్ణవ సంహిత	5,000 ”
5. బ్రహ్మ సంహిత	3,000 ”
6. సౌర సంహిత	1,000 ”
మొత్తం	81,000

స్కాందపురాణం లక్ష శ్లోకాత్మకమని కాళికాఖండం ఇలా చెప్పింది– **'స్కాంద మేత ల్లక్షమానం స్కందో య త్కథయ త్పురా'.** ఈ విధంగా మతభేదాలతో ఈ గ్రంథం అధ్యాయాల చివర **'ఏకాశీతి సాహస్రికాయాం సంహితాయాం'** అని, **'శతసాహస్రికాయాం సంహితాయాం'** అని, పాఠభేదాలు కనబడుతున్నాయి. కావున ఉపపురాణమైన స్కాందం లక్ష సంఖ్యాత్మకం. మతాంతరంలో ఎనభై ఒక్క వేల శ్లోకాలతో కూడింది. యాభై

1. స్కాంద మద్యాపి వక్ష్యామి పురాణం శ్రుతిసారజమ్ ।
షడ్విధం సంహితాభేదైః పంచాశత్ ఖండమండితమ్ ॥
ఆద్యా సనత్కుమారోక్తా ద్వితీయా సూతసంహితా ।
తృతీయా శాంకరీ ప్రోక్తా చతుర్థీ వైష్ణవీ తథా ॥
పంచమీ సంహితా బ్రాహ్మీ షష్ఠీ సా సౌరసంహితా ।

2. గ్రంథేన చైవ షట్త్రింశ త్సహస్రేణోపలక్షితా ।
ఆద్యా తు సంహితా విప్రా ద్వితీయా షట్సహస్రికా ॥
తృతీయా గ్రంథత స్త్రింశత్ సహస్రేణోపలక్షితా ।
చతుర్థీ సంహితా పంచ సహస్రేణా – భినిర్మితా ॥
తతో – న్యా త్రిసహస్రేణ గ్రంథేనైవ వినిర్మితా ।
అన్యా సహస్రతః సృష్టా గ్రంథతః పండితోత్తమాః ॥
Studies in the Maha Puranas - Benerji, S.C.Punthi Pusthak, Calcutta, 1991, pp.52-55.

ఖండాలు, ఆరు సంహితలు కలిగి ఉపపురాణ క్రమంలో మూడవది అని తెలుస్తున్నది. మహాపురాణమైన స్కాందం సప్తఖండాలు, ఎనభై ఒక్క వేల శ్లోకాలు కలిగి మహాపురాణాల క్రమంలో పదమూడవది అని తెలుస్తున్నది[1].

లక్ష శ్లోకాలు గల ఉపపురాణరూపమైన స్కాందపురాణం అనుక్రమం ఇక్కడ విశదీకరించబడుతున్నది –

1. సనత్కుమార సంహిత

దీనిలో ఇరవై ఐదు ఖండాలు, యాభైవేల శ్లోకాలున్నాయి. 1. క్షేత్ర ఖండం, 2. తీర్థ ఖండం, 3. కాశీఖండం, 4. సహ్యాద్రిఖండం, 5. హేమాద్రి ఖండం, 6. మలయాద్రి ఖండం, 7. వింధ్యాద్రి ఖండం, 8. మోక్షఖండం, 9. ప్రభాస ఖండం, 10. పుష్కరఖండం, 11. నాగరఖండం, 12. నర్మదా ఖండం, 13. శ్రీశైలఖండం, 14. అవంతీఖండం, 15. గౌరీఖండం, 16. కురుక్షేత్ర ఖండం, 17. కేదారఖండం, 18. హరిద్వార ఖండం, 19. సేతు మాహాత్మ్యఖండం, 20. కాళికాఖండం, 21. తత్త్వోపాఖ్యాన ఖండం, 22. నదీఖండం, 23. ధర్మఖండం, 24. దేశఖండం, 25. వర్షఖండం.

2. సూతసంహిత

దీనిలో నాలుగు ఖండాలు, అరవై ఏడు అధ్యాయాలు, ఆరువేల శ్లోకాలున్నాయి. అవి 1. శివమాహాత్మ్య ఖండం, 2. జ్ఞానయోగ ఖండం, 3. ముక్తి ఖండం, 4. యంత్రవైభవ ఖండం.

శివోపాసన

సూతసంహిత శివోపాసన విషయంలో ఒక నిరుపమానమైన ఖండం. ఈ సంహిత వైదిక, తాంత్రిక – ఉభయ ప్రకారాలైన శివపూజావిధానాన్ని

1. శ్రీ సూతసంహిత (స్కాంద పురాణాంతర్గతము) ఆంధ్రానువాదము, మహాదేవామాత్య బుద్ధవరపు, న్యాసము, సోమయాజులు శర్మ, జి.ఏ.ఎస్.ఎస్. మహదేవ ప్రచురణలు, రామచంద్రాపురం, 1984, పు. 24–33.

విశదంగా వర్ణిస్తున్నది. శివానుగ్రహం వల్లనే సర్వకార్యసిద్ధి కలుగుతుందని ఈ సంహిత ఇలా చెబుతున్నది –

శివప్రసాదేన వినా న భుక్తయః శివప్రసాదేన వినా న ముక్తయః ।
శివప్రసాదేన వినా న దేవతా శివప్రసాదేన హి సర్వసిద్ధయః ॥

శ్రీ విద్యారణ్యస్వామివారు సూతసంహితకు వ్యాఖ్యానం వ్రాశారు. శ్రీ శంకర భగవత్పాదులు సూతసంహితను పద్దెనిమిది పర్యాయాలు పఠించి బ్రహ్మసూత్రాలకు భాష్యం వ్రాశారు. ఈ విషయం సూతసంహితను వ్యాఖ్యానిస్తూ శ్రీ విద్యారణ్య మహోదయులు ఈ విధంగా స్పష్టం చేశారు–

తామష్టాదశధా - - లోక్య శంకర స్సూతసంహితామ్ ।
చక్రే శారీరకం భాష్యం సర్వవేదాంత నిర్ణయమ్ ।
శ్రీ సూతసంహితా వ్యాఖ్యా విద్యారణ్యకృతా శుభా[1] ॥

3. శంకరసంహిత

దీనిలో ఇరవై ఒక్క ఖండం, రెండువేల అధ్యాయాలు, ముప్పైవేల శ్లోకాలున్నాయి. పూర్వార్ధంలో 1.సంభవఖండం, 2.అసురఖండం, 3.వీరభద్ర ఖండం, 4.దేవఖండం, 5.యుద్ధఖండం, 6.దక్షఖండం, 7.ఉపదేశ ఖండం, ఉత్తరార్ధంలో 8.ఉపవీతఖండం, 9.స్వరఖండం, 10.గంగాసాగర ఖండం, 11.సాగరఖండం 12.వేదసార ఖండం, 13.సిద్ధఖండం, 14.ప్రమేయ ఖండం, 15.ఉమాఖండం, 16.నాగరఖండం, 17.ప్రాయశ్చిత్త ఖండం, 18.విపాకఖండం, 19.దానప్రశంసా ఖండం, 20.కల్యాణఖండం, 21.అగస్త్యఖండం ఉన్నాయి.

4. వైష్ణవసంహిత

దీనిలో మూడువందల అధ్యాయాలు, పదివేల శ్లోకాలున్నాయి.

1. 'శ్రీస్కాందపురాణమేది?' – వీరేశలింగ శాస్త్రి, ముదిగొండ, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ పత్రిక (ద్వైమాసికి) క్షయ, ఆశ్వయుజ కార్తీకములు, కాకినాడ, 1927.

5. బ్రహ్మసంహిత

దీనిలో మూడువేల శ్లోకాలున్నాయి. దీని ఉత్తర భాగానికి బ్రహ్మోత్తర ఖండమని నామాంతరముంది.

6. సౌరసంహిత

దీనిలో వెయ్యి శ్లోకాలున్నాయి.

మహాపురాణంలో ఉన్నటువంటి కొన్ని ఖండాల పేర్లు ఉపపురాణంలో కూడా కనబడుతున్నాయి. అవి 1. కాశీఖండం, 2. ప్రభాసఖండం, 3. నాగర ఖండం, 4. అవంతీఖండం. ఈ నాలుగు ఖండాలు మహా పురాణంలోను, ఉపపురాణంలోని సనత్కుమార సంహితలోను ఉన్నాయి. మహాపురాణంలోని మాహేశ్వర, వైష్ణవ, బ్రహ్మఖండాలు ఉపపురాణంలో కనబడటం లేదు. ఉపపురాణంలో ప్రధానంగా త్రిమూర్తుల పేర్లతో మూడు సంహితలున్నాయి. వాటినే ఖండాలుగా పరిగణిస్తే మహాపురాణంలో ఉన్న ఏడు ఖండాలు ఉపపురాణంలో కూడ ఉన్నట్లవుతుంది. ఈ మూడు సంహితలను ఖండాలుగా కూడా వ్యవహరిస్తున్నారనడానికి ఆధారాలున్నాయి. రెండుచోట్ల ఉన్నటువంటి కథాంశాలలో అక్కడక్కడ సామ్యం కనబడుతుంది. ఈ విధంగా స్కాందోపపురాణం ఆరుసంహితలు, యాభై ఖండాలు, లక్ష శ్లోకాలతో లభిస్తున్నది. నారదీయ పురాణం ఈ సంహితలకు సంబంధించిన విస్తృతమైన విషయ వివరణాన్నిచ్చింది.

ఇంకను ఈ పురాణంలో విభూతి మాహాత్మ్యం, రామావతార వర్ణనం, క్షీరసాగర మథనం, గిరిజాకల్యాణం, కుమార సంభవం, తారకాసురవధ, శివరాత్రి మాహాత్మ్యం, అన్నదాన – గృహదాన – వాహనదానఫలం, ఓంకార మహిమ, స్వాయంభువాది చతుర్దశ మనువుల వర్ణనం, మాతాపితరుల

1. 'శ్రీస్కాందపురాణము' – విద్వాన్ సాంబమూర్తి శాస్త్రి, కట్టి, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ పత్రిక (ద్వైమాసికి) క్షయ, జ్యేష్ఠాషాఢములు, కాకినాడ, 1927.

మాహాత్మ్యం, ఇంద్రద్యుమ్న చరితం, సప్తద్వీప వర్ణనం, భీమేశ్వర మాహాత్మ్యం, సోమవార వ్రత మాహాత్మ్యం, రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యం, అగస్త్యాశ్రమ వర్ణనం, సదాచారాలు, గృహస్థ ధర్మాలు, మాంధాతృ వృత్తాంతం, గోదాన మహిమ, గాయత్రీ మాహాత్మ్యం మొదలైన విషయాలు వర్ణించబడినాయి.

ధాత్రీవనభోజనం

కార్తికమాసంలో ధాత్రీ (ఉసిరి) వనంలో భోజనం చేయాలని స్కాంద పురాణమిలా చెప్పింది –

కార్తికే మాసి సంప్రాప్తే యః కుర్యా ద్వనభోజనమ్ ।
స యాతి పరమం లోకం విష్ణో ర్దేవస్య చక్రిణః ॥
ధాత్రీవనే హరేః పూజా ధాత్రీఛాయాసు భోజనమ్ ।
కార్తికే మాసి యః కుర్యాత్ తస్య పాపం వినశ్యతి ॥
ధాత్రీఛాయాం సమాశ్రిత్య కార్తికే – న్నం భునక్తి యః ।
అన్నసంసర్గజం పాప మావర్షం తస్య నశ్యతి ॥

కార్తిక మాసంలో వనభోజనం చేసేవారు విష్ణులోకాన్ని పొందుతారు. ఉసిరివనంలో శ్రీహరిని పూజించి, ఉసిరి చెట్ల నీడలో భోజనం చేసేవారి పాపం నశిస్తుంది. కార్తిక మాసంలో ఉసిరి వనంలో, ఉసిరి చెట్ల నీడలో భుజించే వారికి ఆ సంవత్సరమంతా అన్న సంసర్గం వలన వచ్చిన పాపం నశిస్తుంది.

గురుపూజామహిమ

స్కాందపురాణం గురుపూజామహిమనిలా చెప్పింది–

సర్వేషా మేవ ధర్మాణాం గురుపూజా పరా మతా ।
గురుశుశ్రూషయా సర్వం ప్రాప్నోతి హి న సంశయః ॥

గురౌ న ప్రాప్యతే యత్త న్నాన్యత్రాపి హి లభ్యతే ।
గురుప్రసాదా త్సర్వం తు ప్రాప్నోత్యేవ న సంశయః ॥

సర్వధర్మాలలోను గురుసేవ సర్వోత్కృష్టమైంది. దీనివల్ల సర్వాభీష్టాలు సిద్ధిస్తాయి. గురువు తృప్తి చెందితే సర్వదేవతలు తృప్తి చెందుతారు. అలాగే గురువు కోపగిస్తే దేవతలంతా కోపగిస్తారు. కావున గురువాజ్ఞను ఉల్లంఘించరాదు. గురువు అనుగ్రహం వల్లనే అన్నీ లభిస్తాయి. ఇందుకు సందేహం లేదు.

స్కాందపురాణం ఆశ్చర్యజనకాలైన అనేక ఉపాఖ్యానాలతో పరిపూర్ణమైంది. శివోపాసకులకు పరమ మాననీయమైంది. ఈ పురాణం వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థను అనుసరించేవారికి అన్నివిధాలా ఆదరణీయమైంది, అందరకు శ్లాఘనీయమైంది. దీనిలో అనేక మాహాత్మ్యాల, అనేక తీర్థాల వర్ణన ఉండటంవల్ల ఈ పురాణం భౌగోళిక శాస్త్ర పండితులకు మిక్కిలి ఆదరణీయమైంది, ఉపయోగకరమైంది. దీనిలో భారతవర్షంలోని అసంఖ్యాకమైన తీర్థ – నదీ – నద – పర్వత – సరస్సుల వర్ణనలతోపాటు ప్రాచీన భారతదేశ మహత్తర, ఉత్తమోత్తమ భౌగోళిక చిత్రణముంది. దీనిలో వీటికి సంబంధించిన బహువిధాలైన అద్భుతమైన కథలు చెప్పబడినాయి. వీటివలన భారతదేశ ప్రాచీన చరిత్ర మనకు పూర్ణంగా పరిచయమవుతుంది. కావున ఈ పురాణం భూగోళాన్ని అధ్యయనం చేసే పండితులకు మిక్కిలి ఉపయోగకరం, ఆదరణీయమైంది.

ఈ విధంగా స్కాంద పురాణం భౌగోళిక క్షేత్రాలను విశదంగా వర్ణించింది. ఇది పరిశోధకులకు గొప్ప సహాయకారి. కాశీఖండంలో దిక్కుల నామనిర్దేశపూర్వకంగా చెప్పిన కాశీలోని శివలింగాల స్థితి, వాపీకూప తటాకాలు మరియు సరస్సుల వివరణం భూగోళ విజ్ఞాన విషయంలో గొప్ప సహాయకారి అవుతుంది. ధార్మిక – భౌగోళిక దృష్టితో చూస్తే అవంతీ ఖండంలోని నర్మదానదీ తీర తీర్థాల వివరణం కూడా భౌగోళిక విజ్ఞానానికి దోహదం చేస్తుంది. మొత్తంమీద స్కాందపురాణం అతిమహత్తర విషయ విజ్ఞాన సంకలితమైంది.

25. ఉపసంహారం

కావున పురాణాలు భగవదనుగ్రహ సాధనలో భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్య విషయ బోధకాలని స్పష్టమవుతున్నది. పురాణాల్లో ప్రతిపాదించబడిన చతుర్విధ పురుషార్థ విషయాలు వేదమూలకాలే. ఇవి వేదార్థోపబృంహణం చేస్తూ సమాజాభ్యున్నతికి, మానవ శ్రేయస్సుకై, జనసామాన్యానికి ఉపయోగించ డానికై ఆఖ్యాన–ఉపాఖ్యానరూపంలో అనేక విషయాలను ఉపదేశిస్తున్నాయి.

ఏ దేశానికైనా, ఏజాతికైనా ప్రాచీన విజ్ఞానసంపద భవిష్యదభ్యుదయానికి మూలబంధం. దానిని కాపాడుకోవటం మనందరి కర్తవ్యం. వాటిమూలాల నన్వేషించి తత్సంపాదిత జ్ఞానాన్ని భవిష్యత్తుకు వినియోగించటం అత్యా వసరం. కావున మనం వేదవిజ్ఞానానికి ప్రతీకలైన పురాణాలను పుక్కిటి కథలుగా భావించి వదలివేయకుండా జాతిని వీర్యవంతంచేసే ఐతిహాసిక సత్యాలుగా స్వీకరిద్దాం.

'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ'

గోవింద నామాలు

శ్రీ శ్రీనివాసా గోవిందా
శ్రీవేంకటేశా గోవిందా
భక్తవత్సలా గోవిందా
భాగవతప్రియ గోవిందా
నిత్యనిర్మలా గోవిందా
నీలమేఘశ్యామ గోవిందా
పురాణపురుషా గోవిందా
పుండరీకాక్షా గోవిందా 8
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

నందనందనా గోవిందా
నవనీతచోర గోవిందా
పశుపాలక శ్రీ గోవిందా
పాపవిమోచన గోవిందా
దుష్టసంహార గోవిందా
దురిత నివారణ గోవిందా
శిష్టపరిపాలక గోవిందా
కష్టనివారణ గోవిందా 16
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

వజ్రమకుటధర గోవిందా
వరాహమూర్తివి గోవిందా
గోపీజనలోల గోవిందా
గోవర్ధనోద్ధార గోవిందా
దశరథనందన గోవిందా
దశముఖమర్దన గోవిందా
పక్షివాహన గోవిందా
పాండవప్రియ గోవిందా 24
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

మత్స్య కూర్మా గోవిందా
మధుసూదన హరి గోవిందా
వరాహ నరసింహ గోవిందా
వామన భృగురామ గోవిందా
బలరామానుజ గోవిందా
బౌద్ధకల్కిధర గోవిందా
వేణుగానప్రియ గోవిందా
వేంకటరమణా గోవిందా 32
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

సీతానాయక గోవిందా
శ్రితపరిపాలక గోవిందా
దరిద్రజనపోషక గోవిందా
ధర్మసంస్థాపక గోవిందా

అనాథరక్షక గోవిందా
ఆపద్బాంధవ గోవిందా
శరణాగతవత్సల గోవిందా
కరుణాసాగర గోవిందా 40
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

కమలదళాక్ష గోవిందా
కామితఫలదాతా గోవిందా
పాపవినాశక గోవిందా
పాహి మురారే గోవిందా
శ్రీముద్రాంకిత గోవిందా
శ్రీవత్సాంకిత గోవిందా
ధరణీనాయక గోవిందా
దినకరతేజా గోవిందా 48
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

పద్మావతీప్రియ గోవిందా
ప్రసన్నమూర్తీ గోవిందా
అభయహస్తప్రదర్శన గోవిందా
మర్త్యావతారా గోవిందా
శంఖచక్రధర గోవిందా
శార్ఙ్గగదాధర గోవిందా
విరజాతీర్థా గోవిందా
విరోధిమర్దన గోవిందా 56
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

సాలగ్రామధర గోవిందా
సహస్రనామ గోవిందా
లక్ష్మీవల్లభ గోవిందా
లక్ష్మణాగ్రజ గోవిందా
కస్తూరీతిలక గోవిందా
కాంచనాంబరధర గోవిందా
గరుడవాహన గోవిందా
గజరాజరక్షక గోవిందా 64
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

వానరసేవిత గోవిందా
వారధిబంధన గోవిందా
ఏడుకొండలవాడ గోవిందా
ఏకస్వరూపా గోవిందా
శ్రీరామకృష్ణా గోవిందా
రఘుకులనందన గోవిందా
ప్రత్యక్షదేవా గోవిందా
పరమదయాకర గోవిందా 72
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

వజ్రకవచధర గోవిందా
వైజయంతిమాల గోవిందా

వడ్డికాసులవాడ గోవిందా
వసుదేవతనయా గోవిందా
బిల్వపత్రార్చిత గోవిందా
భిక్షుకసంస్తుత గోవిందా
స్త్రీపుంరూపా గోవిందా
శివకేశవమూర్తి గోవిందా **80**
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

బ్రహ్మాండరూపా గోవిందా
భక్తరక్షక గోవిందా
నిత్యకల్యాణ గోవిందా
నీరజనాభ గోవిందా
హాథీరామప్రియ గోవిందా
హరి సర్వోత్తమ గోవిందా
జనార్దనమూర్తి గోవిందా
జగత్సాక్షిరూప గోవిందా **88**
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా

అభిషేకప్రియ గోవిందా
ఆపన్నివారణ గోవిందా
రత్నకిరీటా గోవిందా
రామానుజనుత గోవిందా
స్వయంప్రకాశ గోవిందా
ఆశ్రితపక్ష గోవిందా
నిత్యశుభప్రద గోవిందా
నిఖిలలోకేశా గోవిందా **96**
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకుల నందన గోవిందా

ఆనందరూప గోవిందా
ఆద్యంతరహితా గోవిందా
ఇహపరదాయక గోవిందా
ఇభరాజరక్షక గోవిందా
పరమదయాళో గోవిందా
పద్మనాభ హరి గోవిందా
తిరుమలవాసా గోవిందా
తులసీవనమాల గోవిందా **104**
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకుల నందన గోవిందా

శేషాద్రినిలయ గోవిందా
శేషశాయివి గోవిందా
శ్రీనివాస శ్రీగోవిందా
శ్రీవేంకటేశా గోవిందా **108**
గోవిందా హరి గోవిందా
గోకులనందన గోవిందా